

ВЕЩНИЦИК

Литературен

ВЕЩНИЦИК

Отзиви

- Веселина Белева
- Юлия Йорданова
- Венета Костагинчев
- Ралица Тончева
- Маргарита Лозанова

Интервюта

- Крум Киров
с Оля Сорока
- Михаил Филков
с Елвира Борман

Емил Димитров

- Брунаме като място
на паметта

Теоретична епистола

- Яница Радева

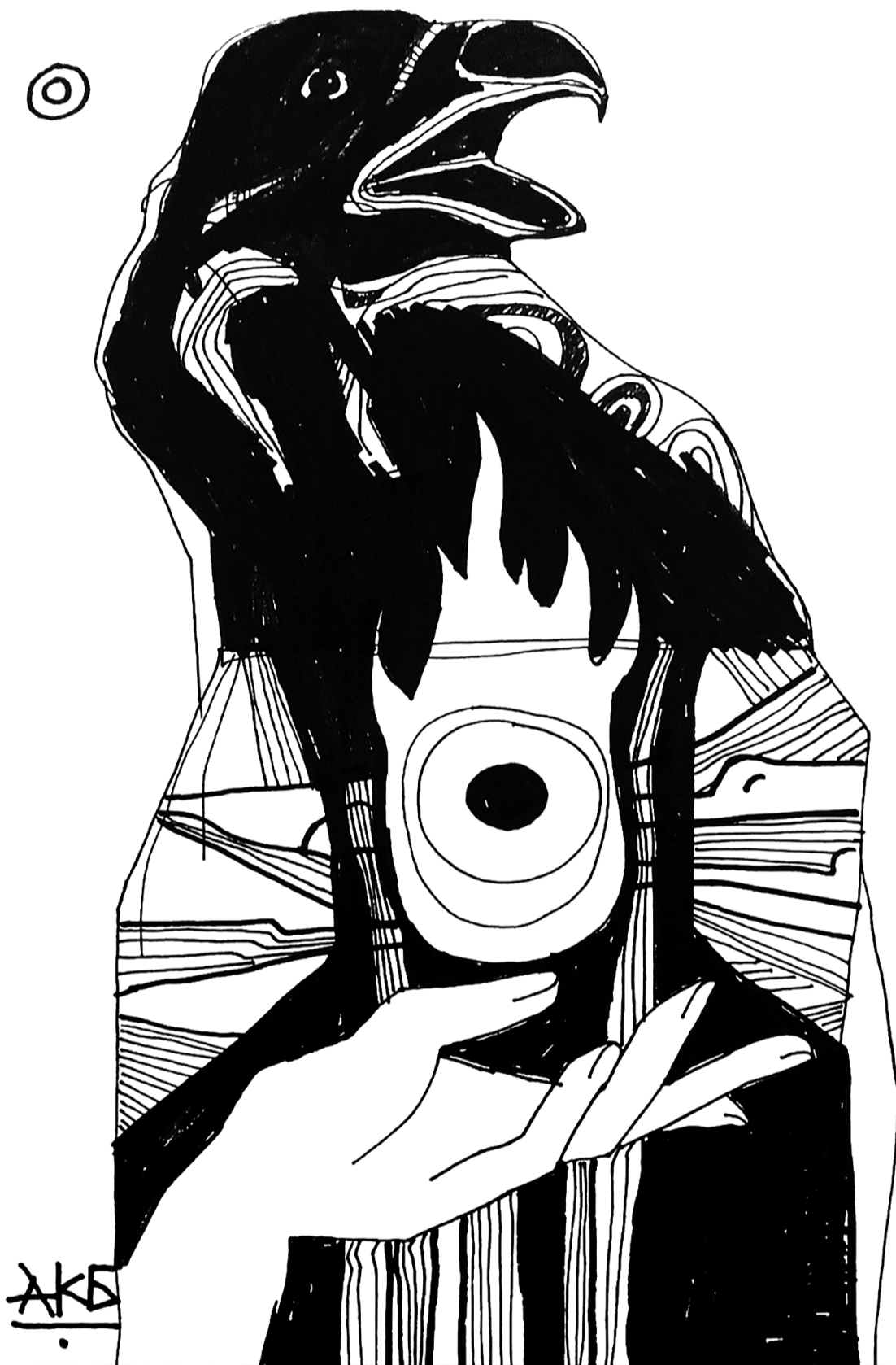
Поезия

- Данаи Сиозиу
- Деспина Кайтагзи-Хулюми

Проза

- Филип Рот

Следващият брой на ЛВ
ще излезе на 10 септември.
Хубаво лято на всички наши
автори и читатели!

Александър Баитошев, „Гарван“

Данаи Сиозиу

Карта

Нека разгърнем картата.
Припомнете си какво знаете
от географията.
Какво се крие зад подробностите?
Плъзнете пръста си до края.
Не е нужен отговор.
Безпорядъкът на света постепенно
се разкрива:
светлинни резервоари, мащаби, уравнения,
верижна реакция на тектоничните плочи,
покачване на нивото на водата,
светулка, която попада в ръцете на Бог
и той ги затваря.

Превод от гръцки:
ЕКАТЕРИНА ГРИГОРОВА

Още на с. 16

Броят се издава с подкрепата
на „Национален фонд „Култура“

ISSN 1310-9561

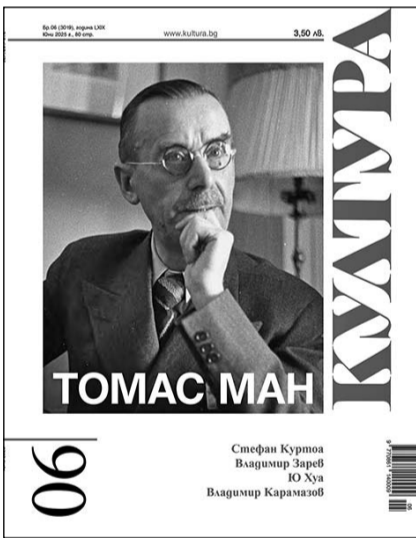
9 771310 956011

Християнство и култура, бр. 202

Тематичен център на новия брой 202/Пролет на списание „Християнство и култура“ е 1160-та годишнина от покръстването на българите. На този проблем е посветена и редакционната статия на Калин Янакиев *Покръстването на българите. Критика на късните рефлексии върху избора на св. княз Борис*. Втори тематичен кръг в броя е рубриката „Християнство и истина“, където са включени текстовете на Димитрина Чернева *Тринитарната терминология на блаж. Августин*, на прот. Сава Кокудев *Небогоумство и другост в амартологичен ракурс*, както и статията на Величко Тезгяхов *Еклезиялогията в богословските възгледи на св. Максим Исповедник*. В рубриката „Християнство и история“ са представени статиите на Момчил Методиев за *Левкийски епископ Партений през погледа на Държавна сигурност*, на Георги Капривев *Преди Дънс Скот и Георги Схолар: безалтернативна ли е схемата „действително – мисловно“*, и на Александър Смочевски *Историческо познание и методология на историческото познание според прот. Георги Флоровски*. Темата „Християнство и философия“ присъства с *Предговора на Карл Ясперс към книгата Великите философи*, а в рубриката „Проблеми на православие“ са включени текстовете на Александър Солдатов *Територията на Мълчащата църква* и на митр. Григорий (Папатомак) *Етапи на формиране на отношенията Църква – държава и държава – Църква*. Броят завършва с темата „Християнство и изкуство“, където е представена статията на Христо Трендафилов *Небето и човека* и анализът на Слава Янакиева *Някои аспекти на средновековната църковна драма*. Списанието е илюстрирано с творби на Игната Василева.

Сто и петдесет годишнината от рождението на Томас Ман е темата на брой 07 на сп. „Култура“. „Велик майстор на иронията“ – така го определя преводачът Любомир Илиев, в чийто превод в броя ще откриете и някои непубликувани радиообръщения на писателя („Германци, чуйте ме“), четени по време на Втората световна война по Би Би Си, които за първи път излизат на български език. И още: фрагменти от Исак Паси за „Тайната на Вълшебната планина“, както и лекцията на египтолога Ян Асман „Томас Ман: откриването на Изтока“ (2022). Интервюта в броя: френският историк Стефан Куртоа за „света на Путин и рецидивите в историята“; литературоведът Глеб Морев за новата руска литература в емиграция; писателят Владимир Зарев за „властта като природен феномен“; китайският писател Ю Хуа за „усещането за чужда болка“. И още: Диана Андреева и Янина Танева за достъпа до култура; Малин Кръстев за „преоткриването на публиката“; черноморският поет и композитор Рамбо Амадеус за „груповата терапия“. Фотографиите в броя са на Владимир Карамазов, а разказът „Бял пластир“ е на Здравка Евтимова.

Семинар „Литература и психоанализа“: Мит и загадка (2025-2026)

Проблемът, който ще дискутираме през новата академична година, е отношението между *мит* и *загадка* в литературната и психоаналитичната теория. Досегашните срещи във форума посветихме на конкретни митологични фигури като Едип, Нарцис, Хамлет, Фауст, а темата за загадката беше разгледана в контекста на съблазняването и желанието. Обсъждайки не толкова отделни митове, колкото самия въпрос за мита във връзка с енигматичното и тайната, ще се опита да се фокусираме върху значими теоретични въпроси като какъв е структуралистският обрат в теорията за мита, какво е отношението между мит и структура, какъв е произходът на индивидуалния мит на невротика през лаканианската перспектива, какво място заема Сфинкс в човешкото несъзнавано, каква е загадката на женската сексуалност. От възникването на психоанализата митичното и митологичното са играли основна роля във връзката ѝ с литературата, но как литературата помага на психоанализата при работата ѝ с митовете и дали психоанализата, от своя страна, допринася за преосмислянето на мястото на мита в литературата? Тези и близки въпроси ще бъдат разгледани през обсъждане на текстове на Фройд, Леви-Строс, Лакан, но също Софокъл, Гьоте и други. За повече информация относно конкретните дати и място на провеждане на семинара следете сайта на Асоциация „Българско психоаналитично пространство“ през идната академична година: <https://espacepsy-bg.org/>

ЖАР – Ден на изкуството в Рударци

Изложба, литературно четене, лекция и пленер

Фондация „Емили“ има удоволствието да покани жителите и гостите на Рударци на вълнуващ ден, посветен на съвременното българско изкуство. В центъра на събитието е брут арт изложбата „ЖАР“ на Христина Попова, придружена от литературно четене с участието на изявени съвременни писатели, лекция за историята и естетиката на брут арта и пленер сред природата.

Програма

10:00 Откриване на изложбата „ЖАР“ и представяне на албума „Христина Попова. Брут арт“. Представя: проф. Моника Попова
11:00 Литературно четене. Участват: Борислав Стоянов, Ваня Вълкова, Дора Радева, Излика Дионисиева, Йоана Михайлова, Калин Михайлов, Поли Муканова,

Силвия Томова, Таня Николова и Христина Попова
12:30 Лекция: „Брут арт – естетика, история, въздействие“. Лектор: проф. Моника Попова
13:30 Пленер с участието на художници, поети и гости

Проектът „ЖАР: Брут арт изложба на Христина Попова“ се реализира с финансовата подкрепа на Национален фонд „Култура“ чрез Механизма за възстановяване и устойчивост на НПВВ. BG-RRP-1.017-0001 | NextGenerationEU.

Националната галерия представя „Изкуството да колекционираш време. Дарението на Гауденц Б. Руф“ от 24 юли до 5 октомври 2025. Откриването се състои на 24 юли, четвъртък, 18:00 часа в Двореца, пл. „Княз Александър I“ 1. Изложбата от дарението на Гауденц Б. Руф включва произведения на съвременното изкуство от България, Сърбия, Черна гора и Хърватия – живопис, фотография, обекти и видео, създадени между 1987 и 2019. Гауденц Б. Руф има дългогодишна връзка с българската артсцена като посланик на Швейцария в страната и основател на наградата за ново българско изкуство *Gaudenz B. Ruf Award* (2007–2011). Колекцията отразява ангажирания му интерес към автори от различни поколения, подбрани с чувствителност към социалния и политически контекст, в който работят – от Коста Богданович, Лъчезар Бояджиев, Михаел Милунович и Сашо Стоицов до Леда Екимова, Коста Тонев и Нестор Ковачев. Изложбата показва не само вкуса на колекционера, но и регионален и дългосрочен ангажимент към културната сцена на Балканите. Това дарение за Националната галерия е важен жест към България, като превръща личното отношение към съвременното изкуство в част от културната памет.

Номинации за Годишните награди на Портал Култура (I кръг)

В съответствие с регламента на конкурса журито номинира следните творби (по азбучен ред на авторите) в разделите „Проза“ и „Хуманитаристика“:

Проза

- Венцислав Божинов, „Потъване“, „Рива“, 2024
- Георги Б. Геров, „Отвъд спирка „Свършена“, „Жанет 45“, 2024
- Красимир Димовски, „Тезеят в своя лабиринт“, „Хермес“, 2024
- Паулина Георгиева, „Малки грехове“, „Книгомания“, 2024
- Пламен Антонов, „Нагоре по реката назад“, „Жанет 45“, 2024
- Полина Вигас, „Панспермия“, „Жанет 45“, 2024
- Радослав Бимбалов, „Ти, подобие мое“, „Сиела“, 2024
- Румен Денев, „Бреговете на Бохемия“, „Акварис“, 2024

Хуманитаристика

- Александър Секулов, „Възхвала на провинцията“, „Хермес“, 2024

- Виолета Дечева, „Властта на театъра. За пренасочването на националната идентичност“, НБУ, 2024
  - Димитър Ганев, „Българската политическа почва“, „Сиела“, 2024
  - Евелина Белчева, „Блага. Отвъд страданието: „Забранено море“ – 1974“, „Недланг“, 2024
  - Кирил Карталов, „Цветята на нациите“, „Сиела“, 2024
  - Маргарит Жеков, „Опусци за духа и истината“, „Ерго“, 2024
  - Николай Петков, „Малка книга за малки пророци“, „Фама“, 2024
  - Христо Трендафилов, „Парапетът. Топици и съответствия“, УИ „Св. Климент Охридски“, 2024
- В края на септември журито ще оповести своите „кратки номинации“ (по 4 във всеки раздел), а имената на победителите в конкурса ще бъдат обявени на официална церемония на 1 ноември, в Деня на Народните будители.**

Немските издатели продължават да мислят, че от България не може да идва умна литература

Разговор на Михаил Филков с Елвира Борман

Елвира Борман. Снимка: Линен архив

Какви са Вашите наблюдения върху тенденциите в съвременната българска литература?

Наистина мога да говоря само за лични наблюдения, тъй като не съм литературовед, а просто четящ и понякога превеждащ човек. Както във всички държави, така и в България се пишат и излизат всякакви видове литература. За щастие, имам чудесни приятели и колеги, които

ми препоръчват книги, затова рядко се разочаровам. За мен съвременната българска литература е много богата, разнообразна, интелегентна, различават се класическите структури, правят се успешни експерименти с формата. Прави впечатление, че излизат все повече творби на авторки, и то далеч не само по женски теми.

Пишат се много смислени и хубави неща на страхотен език, третираме се както типични за България теми, така и общочовешки – според мен и двете са важни. Литературата от България е толкова умна и блестяща, колкото и тези на „големите“ езици, и съвсем несправедливо е не така известна. Причините за това са по-скоро политически и се страхувам, че дори неустово да се борим за подобряване на положението, няма да успеем скоро.

Неизбежна ли е намесата на преводача в текста предвид езиковите, контекстуалните и културните различия?

Разбира се, че е необходима. Един текст винаги се възприема по различен начин от различните читатели, дори от носителите на езика, на който е написан – зависи от жизнения опит, дори от моментното настроение. Това се отнася още повече за читателите в други държави, които обикновено не са (добре) запознати с историческите събития и културния фон на сюжета/персонажа. Оттам някои места се нуждаят от известни обяснения, като аз гледам те да бъдат минимални и да

не се спира потокът на текста. Само рядко прибегвам до бележки под линия. В днешно време всеки може да си набаби допълнителна информация в интернет. По отношение на езиковите различия нещата са по-сложни. Понякога е трудно да се намери дума или израз, които да предизвикат същия ефект у чуждестранния читател, особено когато има хумор или игра на думи. А когато един текст живее от тези неща, за съжаление той почти не става за превод, защото биха били необходими прекалено много езикови трансформации. Да вземем например великолепно есе на Иван Ланджев за думата „няма“. Изпадам във възторг, смея се, плача, когато го чета – но не виждам как да се преведе. Остава ликуването, че съм научила този език и мога да му се радвам.

Как избирате кои книги да превеждате? Кои произведения още не са преведени, а бихте искали да представите на немската публика?

Книгите, от които превеждам откъси (много рядко цели книги, когато не са обемни), за да ги представя на издателства, ги избирам, защото са ми впечатлили със съдържанието и езика си и смятам, че биха имали шанс за издаване (за съжаление, най-често не се получава). За Георги Тенев например имам цяло досие – откъси от почти всички книги, рецензии и т.н., в момента подготвям текстове на Елена Алексиева, Невена Митрополитска, Здравка Евтимова и Емануил Видински. Много разчитам на помощта на Гергана Панчева – изключително активен литературен агент, но специално на немския пазар и двете по-скоро бием на камък. Имам чудесно сътрудничество с издателство „ста“ в Берлин, където повечето ми преводи са излезли, там книгите са плод на обсъждания – и аз предлагам, но по-често издателката предлага книги, подходящи за програмата ѝ, и аз преценявам дали бих искала да ги преведа. За втората част на въпроса не знам откъде да започна – много произведения бих искала да преведа, но първо, животът не е достатъчно дълъг и второ, издателствата трудно се навишат. Иначе в списъка на мечтите са – освен всичко от гореспоменатите автори – например

„Остайница“ на Рене Карабаш, новите разкази на Тодора Радева „Едно възможно начало“, „Хагабула“ на Тодор Тодоров, „Старецът трябва да умре“ на Чавдар Ценов, „Поразените“ на Теодора Димова, „Бежанци“ на Весела Ляхова – и много други.

Популярна ли е преводната литература от български в Германия? Българските общности интересуват ли се от книжния пазар?

Ами не, не е популярна. Колкото и да е тъжно, в Германия дори няма ясен ефект от „Буктара“ на Георги Господинов. Като че ли издателите продължават да мислят, че от България не може да идва умна литература. Да, появяват се понякога отзивы за излезли преводи в медиите, и то положителни, но като цяло издателствата не са станали по-предразположени към български автори, а средният читател не знае ни имена, ни заглавия. Презентацията на книгите се посещава от хора със специален интерес, но да се търси литература от България или конкретен автор просто е така в книжарница или онлайн – не съм чувала.

По друг начин стоят нещата с българските общности. Там определено има интерес (имам конкретни наблюдения от Дрезден и Люксембург), и както скоро научих на Фестивала на българската книга в Брюксел, в някои градове има дори доста активни читателски клубове. Но там книгите се четат в оригинал, може би единични преведени книги се взимат за близки и приятели.

Има ли почва българистиката в Германия?

По тази тема не съм компетентна. В ГДР имаше традиция, сега продължава да се преподава в Берлин, Лайпциг, Хайделберг и други университети. Миналата година имаше конференция по тази тема, така че има българистика, но не знам колко подготвени са завършилите. Моето впечатление е, че за ново поколение преводачи на художествена литература трябва да разчитаме по-скоро на израсналите двуетично млади хора.

В Украйна българска литература се играеше и на сцена

Разговор на Крум Киров с Оля Сорока

Има ли интерес към българистиката в Украйна?

Българистиката като научно направление има интересна история и дългогодишна университетска традиция в Украйна. Може би в това се крие загадката защо в епохата на глобалните промени, на угасването на интереса към хуманитаристиката, на световната пандемия и на руската война срещу Украйна, която всеки ден нанася непоправими загуби на страната ни, в Украйна все пак има интерес към българистиката и има студенти българисти.

Доказателство за това е наличието на редица украински научноизследователски българистични центрове в Киив, Львів, Одеса, Харків, Мелитопол, Измаил и др. Както и акредитирани бакалавърски и магистърски образователни програми „Български език и литература“ в два престижни украински университета – Львівския национален университет „Иван Франко“ и Киивския национален университет „Тарас Шевченко“.

Всъщност повече мога да кажа за българистиката в Львівския университет, където преподавам български език и имам отговорността да ръководя Катедрата по славянски филологични „Проф. Иларион Свенцицкий“. Интересът към българистиката в университета се заражда през 1878 г. и прераства в специалност „Български език и литература“ след сто години – през 1978 г. В момента в българска филология се обучават 13 души и още 90 студенти от всички факултети са избрали да учат български език като СИД. Ние преподавателите се опитваме да поддържаме интереса на студентите си с различни инициативи – срещи с известни личности, преподаватели, писатели, режисьори, организираме изложби, постановки, празненства, които правим в нашия студентски арт център и кабинет по български език, финансиран от Република България.

Какво търсят младите хора в българския език?

Студентите, които записват българска филология при нас, вече владеят един или два езика и разбират, че при нас могат да научат още минимум два славянски и превод. Понякога споделят, че попадат „случайно“, но разбират, че са се озовавали там, където трябва. А при нас намират добри възможности. По време

на обучението си всяка година те могат да учат в България по програмата „Еразъм+“ по обмен за езикови практики в Софийския университет „Св. Климент Охридски“, да участват в Международните летни семинари по български език и култура в Софийския и Великотърновския университет със стипендии, отпуснати от Университета и Министърството на образованието на България; да доброволстват, да превеждат, да опознават страната чрез хората, културата, природата, храната, да създават приятелства. Именно в такава среда се заражда любов към бъдещата професия, която дава заряд към успешната професионална реализация.

В момента превеждате романа на Вера Мутафчиева „Случаят Джем“. Разкажете ни за опита си върху него и как се вписва като актуален в съвременен контекст.

Благодаря на Националния фонд „Култура“ и Къщата за литература и превод за възможността да участвам в творческата резиденция в София и да работя по този роман. Да го превеждаш, е голямо предизвикателство, голяма отговорност, мъка и радост едновременно. Това е борба с туризмите и старите значения на българските думи. Това прераства в удоволствието от намирането на добро преводаческо решение и непрекъснати консултации с книги, речници и други преводачи.

Що се отнася до това как се вписва в съвременния контекст, ще кажа, че романът е многопластов, трябва да се чете и превежда в редовете и между тях. В него всеки може да намери връзката между историята и актуалността ѝ.

Има ли пазар за преводната литература от български в Украйна, имайки предвид и българите в Бесарабия?

В Украйна винаги е имало интерес към българската литература и тя винаги е била популярна сред читателите до такава степен, че се играеше и на сцената. Например „Сако от велур“ на Стратиев в превод на Катерина Марущак-Зозуляк доскоро се играеше в Драматичния театър „Мария Занковецка“. Днес основният популяризатор на българската

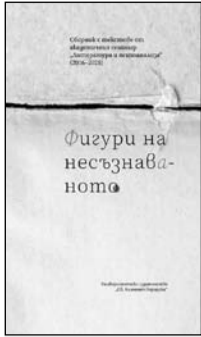
литература е поетът и преводач Остап Сливински, който превежда съвременни писатели, основно Георги Господинов, и издателката от „Чорни вивци“ – писателката Христия Венгринюк. Преведените произведения са толкова популярни, че пазар за преводната литература от български в Украйна ще има благодарение на украинските читатели, сред които са и украинските българи.

Оля Сорока

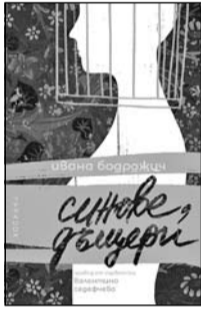
Това предпоставка ли е за по-дълбоки литературни и езикови изследвания?

Да, новите преводи винаги са предпоставка за нови изследвания и дискусии в читателски клубове и преводачески работилници. „Времеубежище“ вече предизвика такива. Освен това тази година нашите студентки вече апробираха изследванията си, посветени на съвременната българска литература, като участваха с доклади в международната славистична конференция. А също така и се захрана с нови преводи и вярвам, че това е продължение на нашето дело. Иначе пребиваването на българи в Таврия и в Бесарабия е предизвикало много фолклорни, диалектоложки и разбира се, литературни изследвания, например в Одеса и Миколаив. Основан е и международен етнографски филмов фестивал ОКО.

„Фигури на несъзнаваното. Сборник с текстове от академичния семинар *Литература и психоанализа* (2016 – 2025)“, съст. М. Калинова, Б. Паскалева, Ст. Гончаров, Ел. Цигорийна, УИ „Св. Климент Охридски“, С., 2025

Сборникът представлява прекъсване на традицията на психоаналитичната литература критика като тълкуване на художествени творби през психоаналитична призма, както и на традицията на „приложната психоанализа“, в която литературните текстове служат като илюстрации на психоаналитични проблеми. Напротив – тук психоанализата и литературата са съмислещи полета, чието пресичане поражда нови въпроси и перспективи. Основната теоретична рамка е фройдистко-лаканианска, но подходът е експериментален, отворен, а в някои случаи и провокативен. В сборника могат да се прочетат публичните лекции на видните френски психоаналитици, участници през годините в семинара „Литература и психоанализа“ като Жизел Шабудез, Ален Вание, Клод-Ноел Пикман, Андре Мишелс, Пиер Мари в превод на Розалина Дочева и Асен Чаушев.

Ивана Богрожич, „Синове, дъщери“, прев. Валентина Седефчева, изд. „Парадоке“, С., 2025

„Синове, дъщери“ на Ивана Богрожич е силен и красиво написан роман, който разказва историите на майка, дъщеря и син – три гласа, влетени в търсенето на разбиране, приемане и свобода. В свят, белязан от социални и семейни окови, героите се борят със страховете, наследени от своите родители, и със стремежа към човешко достойнство. С деликатност и дълбочина Богрожич изследва сложните връзки в семейството и предаването на травми между поколенията. Това е роман за емпатията като сила, която може да отключи промяна – както вътре в нас, така и в света около нас.

Иван Кулеков „Имаме земя, имаме вода и си правим кал“, изд. „Жанет 45“, Пловдив, 2025

Кратката проза, която композира с визия, е запазен знак на Иван Кулеков. В новата книга сюжетите образуват единно цяло, което заявява сборника като следващ концептуално линията на създаването като ключов прием в контраст с културата на разрушение, конфликти, амнезия на 20-ото ни десетилетие. За Кулеков създаване е да помниш, да изграждаш, да запазваш, да оформяш и то става не естетически, а етически акт. Читателят умело е воден към онтологията на създаването, за да му бъде показано умението да се създава и без подръчната земя и вода, защото словото не се нуждае от нищо друго освен от изричането.

Еротиката в „Креветизам и хоризонтала“

„Колкото до Пиян Славеј, първо са книгите, после албумите. В края на краищата, може би тези два огъня горят от една искра... музиката и думите се обичат безкрайно.

Това е любовта, която е проляла най-освобождаващите съзвонци на света.“
Бранислав Николов (Пијан Славеј)

Таа трансплантирана
Машина за чукање
Досега не тинкала
Љубовно писмо¹

Можете ли да чуете звука на тези думи и да си представите как вибрират в музикален или сърдечен ритъм? Изпети са от музикант с гуша на поет, но тук ще поговоря за стиховете и текстовете, а песните може да си ги пуснете веднага след този шестминутен за четене текст, в който споделям своето лично преживяване. Ще се опитам да го прекарам през вените на книгата с надеждата да предам донякъде пулса ѝ.

„Креветизам и хоризонтала“ е първата от четирите издадени до момента книги на северномакедонския поет Бранислав Николов (под всевъзможни – Пијан Славеј). В нея се сънува и се мечтае за взаимност и настройване на сърдечни ритми, за заплутане на ефирен плат и прекрасни чорапи, за свободни криле и свободна любов. Пропита е с еротика (почти изцяло) отвъд леглото. Извън спалнята, секса и похотта. Дори на моменти да вибрира възбудено, еротизмът идва от възбуждането в очите на другия, от приятното докосване или усещането за присъствието му. От вдъхването и издишването на тази близост, от задържането на дъха. Това е практика на изследване, любовничество, връзка – не само физическа, но и енергийна, емоционална и психологическа. Колкото повече създаваме еротика извън спалнята, толкова повече спалнята се превръща просто в още едно място, където тя може да се случва. Сексът не е задължителна част от еротиката и не е просто нещо, което правим, той е място, където отиваме – вътре в себе си или с друг човек. Когато е намесена душата, с нейния собствен ритъм, който се синхронизира с този на друга душа, правенето на любов размива границите, мърка и граци, до неизбежното сливане. Еротизмът блика от ръцете на голорък скулптор, който извайва своя шедьовър (Ела си в кревет / Ке те вајам голорак / Ке бидеш ремек-дело!), а страстта е вулканична и изризва от Пушешката планина. Изригване, което може да разбие заченалото с копнеж тяло и да се роди нещо ново – очарователно, горещо, оргазмично. Желанието елиминира невъзможността за взаимност между моряк и сирена. Задава въпроса дали могат да бъдат двойка или двойката трябва да се разпадне, ако допуснат удоволствието да надделее може би над разума. От хедонистичен еротизъм често се преминава през съединение и се стига до разпад (Те

¹ Запазвам оригиналния език на стихотворенията, а не ги давам в превод, защото звукът в тях е изключително важен.

пресеков наполю). Тази поезия те кара да събържаш дъха си (Задржи здив...) и да искаш още от нея. И още, и още! Докато просто не изригнеш. И то само от чувствения ритъм на думите – чародейни заклинания за страст. Добавяйки музика към така пулсиращия копнеж, става истинско пиришествие за сетивата.

Очите в тази безобразно красива и еротична поезия са абсолютният портал за проникване един в друг. Пияният Славеј търси гениалност в баналното си отражение, но през влюбените очи усещането е съвсем различно. Защото душата е, която умее да обича съвсем истински, без маските на тялото и замърсяването от материята. Влюбеният е влюбен младежки, безгрижно, пишно и похотливо, екзистенциално и малко неморално. Влюбен е в Свободата и целува голите ѝ гърди, но обещава да я води както тя пожелае само ако доброволно му подаде ръката си. От Свободата на Делакроа, фабулата на „Креветизам и хоризонтала“ отива в Райската градина, за да опровергае наличието и липсата на грехи. Не се минава без Фройд със забръщането към майката и възпяването на египетския комплекс в стиха за Адам и Ева, както и от сублимацията, канализирана съвършено тук. Ала душата, чийто ясни очертания прозират отвъд творческата съзидателна мощ на либидото, прави езика жив и пулсиращ и го избавя от вулгарното и трибиалното.

Докато препрочтах някои от стиховете, в съзнанието ми изплува картината от съня на Юнг за фалическия Бог, който разрушава религиозна му представа за Господ (като човекоподобен достолепен мъж с брада), и който става символът на Анимуса. Така прави и този наратив – руши представата за човешката телесна любов. Извежда я от натуралистичните параметри и я мятта директно в една квантова реалност, където няма барери и предразсъдъци, а само свобода, с криле – извадени от гробовете. Понякога си мисля, че сме станали твърде цинични към онези изпепеляваща вулканична страст, която може да изтлее в чиста и пълнокръвна любов и да продължи да тече във вените като лава. Когато влюбените могат да останат любовници, а двойката да не се разпадне и да запази огъня, който я е сдвоил. Или сме спрели да вярваме, че в свят, в който сме презадоволени, това е необходимо? Славеј дори пиян напомня, че любовта не е като котка в торба, изпълнена със страхе и предчувствия за катаклизъм, защото в нея няма място за страх, защото тя не се страхува от собственото си преживяване, което е божествено. Незвестността и загадъчното очакване на новата любов да остане чиста и неопетнена от страховете и опасенията за загубата, раздялата или края. Любовта копнее за свобода. Тя не иска нищо, защото може да даде всичко. А даващият любов е шарлатанин, който краде сърца и сякаш обещава да задоволи глада. Дори пръстените са пречка пред свободата, за която копнее любовта. Това е поезия за мечтателното безсъние,

а хоризонталата е предразположението към мечтата и съня. Леглото е мястото, където най-обичайно се случват тези състояния и тази позиция – пряко на вертикалата, е правилната за тях, ако изобщо нещо може да бъде правилно (или грешно) в контекста на мечтата и съня. И нощ е нужна за това, лунна светлина и сянка. Понякога не ни се иска сънят да събърща (Знам дека сонувам ама не престанувам...). Съновиденията в книгата носят много напоителна мистерия. Появява се липса на спомен за лицето на любимата, липса на отговор и писмо от любимия, но спящият не иска да спре да сънува. Изследователски и с любовничество, книгата сякаш преминава през всички възможни проявления на любовта в познатата ни реалност. УСНИ ПАКОСНИ ЧЕРЕШОВИ е сакралната ѝ чакра. Предвкушването на един изобилен акт на сливане сред лозето и плодоте, когото се пръска от натезала реколта до кърваво вино. След този пищен текст има предупреждение, че в човешкия свят е възможно Ние да се разпадне на Аз, ако Аз е проявил егоцентризм и е насочил зора си към огледалото, а не гледа в очите на другия. Понякога любовта може да бъде захвърлена на пътя поради неправилна употреба и тогава може да се събудим. Друг път сърцето прибързва и не може да се настрои спрямо ритъма на другото. Но очите никога не лъжат и няма да съберка един влюбен, ако гледа другия в очите. Най-голямото клше за очите и функцията им на прозорци към душата е и най-голямата истина. Само през тях директно можем да общуваме с духа на друго човешко същество. Макар и невинаги да го осъзнаваме...

Хората сме духовни същества, преживяващи човешки опит и в парадигмата на юнзианската аналитична школа най-важният въпрос, който стои пред нас като такива е: Какво иска душата ми да прояви в света чрез мен? Струва ми се, че авторът на тези текстове, облечени после в музика и изпети на сцена, е намерил своя отговор на този въпрос.

Душата не иска лесен живот – тя иска пълен живот. Тя ни зове да се впуснем в несигурност, да поемем рискове, да се откажем от удобните илюзии. Когато човек успее да отговори на този зов, животът му започва да се променя в дълбочина – появяват се вътрешна яснота, мир и удовлетворение, когото не забвисят от външни фактори. Тогава започва истинското вътрешно пътуване – не към удобство, а към цялостност. Душата е вътрешен водач, дълбоко познаващ нашия индивидуален потенциал и скритите ни потребности. Тя е източник на усещане за признание. Ние носим всичко в себе си – сладострастието, изгарящия греховен копнеж на Хумберт Хумберт, желанията за употреба на плътта и задоволяването ѝ на първично ниво и възвишената потребност от сливане. Може би е важен изборът през кой аспект ще ги задоволим. Защото душата е тук, за да израсне посредством материята и един от уроците е да ползваме материята мъдро.

Вибрацията на „Креветизам и хоризонтала“ е пренесена и в следващите три книги на Пијан Славеј: „Срчки“, „Полиграф“ и „Јазик за двајца“. Но докато тук е първична и необузdana, насетне става отлежала, плътна, напоителна, и много-по-дълбока, извираща из гебрите на по-зряло духовно пътуване и опитност.

Чукам по старите
Возбудени дирки
Приближно деведесет
Удари во минута
Чукам по старото
Механичко срце
Пулс – Масажа
Адреналин!

ЛИДИЯ КИРИЛОВА

Бранислав Николов (Пијан Славеј), „Креветизам и хоризонтала“, изд. „Прозарт“, Скопје, 2018

Моята Дановиада

Аз протестирам!

Възмутих се от гудактичката неграмотност в сайта „Уча в Пловдив“ (т.нар. иновативен образователен портал), в който се описва проведена през тази пролет нестандартна образователна игра „Дановиада“ с ученици от СУ „Христо Г. Данов“ в Пловдив. А всъщност е проведена не иновативна, а дезинформативна и направо антипедагогична инициатива. За какво става дума?

Предметът на играта е решаване на фиктивна криминална загадка, свързана с живота на Христо Г. Данов, и ползване на пишеща машина като изоставен начин за създаване на ръкопис. Образователната цел е запознаване както с историческата личност, която е патрон на конкретното училище, така и със забравени вече технологии от процеса на книгоиздаването. Уж добри намерения, но не! Защото нито криминалната загадка кореспондира с реални факти от живота на Данов, нито използването на пишеща машина има представителна връзка с него. При по-добро желание, можеше да се намери друг криминален мотив от биографията на Данов, например когато той веднъж бива набеден в кражба, или да се избере друг остарял метод на писане, с който той е бил лично свързан – например писане върху панакида или по-късно с мастилница. . .

Обаче аз, за съжаление, отлично познавам биографията на тази личност, а донякъде и издателските технологии, така че не мога да прескоча самохвалното невежество, което идва тъкмо от образователните среди. Защото вместо да се стимулира познавателното любопитство и да се култивират изследователски умения у учениците, с тази „иновативна“ игра тип симулация се постига нещо напълно противоположно на желаното – пасивно и безкритично заиграване с наготово и от високо (от учителите) гадени лъжливи данни. Това е погрешен методически подход, който дава в резултат педагогическа халтура. Условието на играта е безумно, защото съдържа такава дезинформация, на която дори изкуственият интелект не е способен. Ето какво се казва в условието ѝ: „Годината е 1849 и предстои килийното училище на пловдивския квартал Кършияка да се превърне в първото взаимно училище на града. [Става дума за въпросното училище, което през 1905 г. е кръстено приживе на патрона си Христо Г. Данов.] Христо Данов тъкмо се е завърнал от Виена [От никаква Виена не се е завърнал тогава Данов, защото биографично той още не е ходил там!] и е открил своята печатница [Печатницата си е открил в действителност чак през 1874 г. точно във Виена, а не тук, и едва през 1878 г. я пренася в България, в любимия му Пловдив.], която е и първа за поробена България. [Чак първа не е. Да си спомним само за печатницата на Никола Карастоянов в Самоков от 1828 г., която човекът криел в избата си!]“ Доста глупости са предложени като начало. Следва вкарване на съспенс в играта: „В едно ранно септемврийско утро [Но по онова време учебната година е започвала на 1 октомври! Поредно непознаване на историческия контекст.] Данов е ужасен – изчезнала е картата, която указва мястото на сградата на новото училище. [Но нали ставаше дума за старото килийното училище,

което щяло да се превърне във взаимно?! Логиката на самата игра е нарушена. . . Да не говорим, че не може да има карта на нещо, дето го няма.] През 1849 г. без образование могат да останат 78 записали се ученици, но 175 г. по-късно [Ама какви 175? От 1849 г. досега са 176 години.] – през 2025 г., са застрашени 700 ученици. [Тази препратка към съвременното служи, за да заруби учениците към играта, като насочи интереса им от днес към историческата тема и обратно.]“

Условието продължава: „Данов е вбесен и отива в околийското управление. . .“ Такава е завръзката на сюжета в играта, предлагаща включване на учениците в историческа симулация с образователна цел. Но на практика ги въвлеча в игра с антиобразователни и морално несъобразени резултати.

Драги приятели, почитатели на историята, радетели на образованието и познавачи на симулативните игри!

Нищо не може да почива на сгрешена информация и да се опира на несъществуващи факти! През 1849 г. Христо Г. Данов дебютира като учител и за първи път се явява като помощник на гаскал Христо В. Пулеков в Копривищца. Такива са историческите факти. Собствена печатница има двайсетина години по-късно в съдружието си с Янко С. Ковачев, когато отпадна вече е изоставил учителстването си.

Репортажът за играта на пловдивчани продължава: „За поредна година ръководният екип на СУ „Хр. Г. Данов“ организира изключително атрактивната надпревара, посветена тази година на юбилея“ на училището [което по мое изчисление бележи 120 години, откакто е именувано на Данов]. Условието на играта встъпва в събличен етап и продължава чрез анимирания посредством AI образ на самия Данов: „Възрожденският учител и книжовник, който е и родоначалник на книгоиздаването в България, призова учениците да разберат кой е крадецът. За да ги улесни, той им предаде разговора си с околийския началник, който му посочил заподозрените лица [Тук оставям настрана езиковите грешки с несъгласуване между наклонения и граматически времена!], а именно – тримата посетители в печатницата предната вечер.“ Абсолютна историческа измислица и съвсем не художествена фикция! Абсолютна и коварна fake news със стара дата. . . Тотален фактологически произвол. Това се наблюдава в тази образователна игра на съвременното средно училище „Христо Г. Данов“ в Пловдив. Учителите погрешно са схванали смисъла на използването на ролеви и симулативните игри в процеса на педагогическо взаимодействие с децата. Следват развързките от обучителната чрез гейминг инициатива: „В първия кръг участниците от всички отбори получиха криптирано съобщение – мисъл на Данов, както и указания как да създадат зашифрована информация. След като разкодираха посланието, състезателите трябваше да го пишат. Само че на пишеща машина. . .“ [Пишеща машина за частно ползване е неправдоподобен инструмент в Дановата епоха, поне когато той все още е в активна възраст, но да кажем, че този път си затваряме очите и не критикуваме.] Изговият край приближава: „Най-бързи на

трети кръг се оказаха петокласниците, които получиха показанията на тримата заподозрени и имаха пет минути да определят кой от тях е крадецът.“ Е, целият този миш-маш с паметта на Данов е ужасно безвкусен и педагогически непродуктивен. Учениците нищо не научават за живота на своя патрон, даже напротив – остават с погрешни впечатления относно учителстването му, перипетиите с османската управа, странстването му във Виена, отварянето на печатницата, развитието на издателските технологии и т.н. „Няколко месечни усилия коствали на директора Гертана Аврамова (учител по История и цивилизации и Компютърно моделиране и информационни технологии), за да намери и осигури девет [пишещи] машини за състезанието“ – се казва в репортажа. Да се бе погрижила ръководителката на днешното Даново школо в тия няколко месеца с колегите си (Христинка Маринова – зам.-директор по учебната дейност, Светлана Анастасова – зам.-директор по административната и социална дейност и учителките Даниела Николова, Веселина Панова и Ана Вълчева – членове на авторския екип на „Игрите на Данов“) да измисли правилна, исторически релевантна и педагогически целесъобразна игра, а не да предлагат на децата този образователен палиатив!

След упорито търсене в интернет открих информация за тази ексцентрична образователна технология и нейния летопис не в сайта на училището, където ѝ е мястото, а в независимия сайт за учители Pregodavame.bg, създаден от фондация „Заедно в час“ по Европейски проект FIERST (2018–2021), за да бъде платформа за споделяне на добри практики от учители за учители от цялата страна. В този страничен сайт виждаме най-последни методически разяснения за скандалната „Дановиада“ – 2025, която се провежда в СУ „Христо Г. Данов“ от пет години, но сега за първи път е посветена на патрона си – може би по повод неговата лична годишнина. Впрочем странно е и това, че възрастта на училището съвпада не с историята на училищния градеж или с нещо друго, специфично свързано с училището, а с обстоятелства от творческата биография на неговия патрон. Как става това? Много мътни исторически води са примесени тук и нищо не е ясно за широката общественост, на която принадлежи аз. Цялата тая работа с юбилея на училището, съвпадащ с юбилея на Данов, съставлява отделен изследователски казус, който, след като бъде по журналистически, исторически, юридически и прочие начини разплетен, може накрая за разкош да залегне като нова образователна игра от вида „Открий истинската годишнина“ в някой от поредните сезони на училищната „Дановиада“. Но – уви, страницата „История“ в сайта на училището все така стои празна и безизразна, незаемаща становище и недаваща информация по нито един от поставените тук въпроси. Сам Данов – педант и перфекционист във всяко нещо, с което се е захващал – не би допуснал такава злоупотреба с името му. Всъщност аз не я допускам вместо него днес, старайки се да проучвам и да охранявам, доколкото мога, паметта му от повърхностната entertainment култура и безскрупулното лаическо профанизиране. И това не е старомодно отношение, а знак на уважение към историческата личност и борба с интелектуалния кич и образователната злобредност. Накрая с присърбие можем да си честитим 170-годишнината от началото на организираното книгоиздаване в България, което датира от първата създадена книга от Христо Г. Данов: „Старопланинче“, Белград, 1855 г.

ЮЛИЯ ЙОРДАНОВА

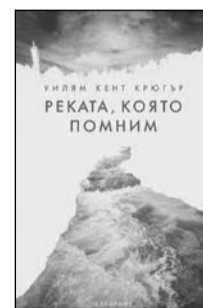
Ян Робен, „Контури на един живот“, прев. Мария Енчева, изд. ICU, С., 2025

Историята на Фрида – свободен дух, попаднал в капана на консервативна среда – проследява дългото ехо на една младежка любов и драматичните последици от нея. След като е принудена да се раздели с детето си и да живее със срама и зазубата, героинята на Ян Робен преминава през десетилетия на вътрешно изгнание. Сюжетът на „Контури на един живот“ черпи вдъхновение от реални случаи, в които хиляди жени са били лишени от майчинството си под натиска на обществени и религиозни норми. Робен рисува с изчистен, но въздействащ стил – остава думите да шепнат там, където болката е непоносима. Резултатът е разтърсващ портрет на жена, която намира сили да се изправи пред миналото си – и да си върне гласа.

Уилям Сароян, „Храбрият млад мъж на летящия трапец и други разкази“, прев. Надежда Розова, Владимир Молев, изд. „Колibri“, С., 2025

Това е първият сборник с кратка проза на Уилям Сароян – бурен дебют, който разтърсва американската литература през 30-те години. В тези истории Сароян улавя духа на Сан Франциско по време на Голямата депресия – един космополитен град, в който хора от различни краища на света търсят надежда. Героите му са обикновени хора – телеграфисти, странстващи търговци, самоуки музиканти, мечтатели. Но във всеки от тях пулсира нещо, което винаги надхвърля ежедневието. Сега за пръв път на български шестнайсет от тези разкази предлагат възможност да се докоснем до неподрабения глас на един от най-влиятелните американски разказвачи на XX век.

Уилям Кент Кръзгър, „Реката, която помним“, прев. Кристина Димитрова, изд. „Лабиринт“, С., 2025

„Реката, която помним“ от Уилям Кент Кръзгър съчетава криминална загадка с проникновено изследване на следвоенна Америка. Действието се развива в малко градче в Минесота през 50-те години, където убийство разтърсва общността и изкарва наяве потиснати истини и стари белези. Кръзгър рисува жив портрет на едно общество, белязано от загуби, мъчания и несправедливости, но и изпълнено с човечност. Това е книга за съпротивата на духа, за скритите добродетели на „обикновените“ хора и за значението на дома – не само като място, а като усещане за принадлежност и истина.

Домът е там, където изгрява слънцето

Паралелно излезлите на български през изминалата година детски книги „Падаща звезда“ и „Мишле на име Джулиън“, както и поредицата „Митичната колекция Браунстоун“, от Джо Тог-Стантън допълват вече познатото ни от „Тайната на черната скала“ с нови образи и истории. Докато познатите досега книги са заредени с приключенска енергия и опознаване на голяма част от богатството на различни митологии като гръцката, скандинавската, египетската, новоизлезлите две книги са по-скоро фокусирани върху лични и наглед обикновени истории. Джо Тог-Стантън е талантилив английски илюстратор, който наследява любовта към рисуването от майка си, за да я развие после като студент в Университета в Бристол и работейки за *Oxford University Press*, *Usborne Publishing* и *Aquila magazine*. Книгите му са отличавани с множество награди и премии, сред които са *Booktrust Best Book Awards* и *Waterstones Children's Book Prize*. Самият Джо споделя, че го вдъхновяват разговорите и четенето, а идеи за своите герои черпи от тефтерите си, части от които са публикувани и в социалните мрежи.

„Падаща звезда“ е с твърди корици и в голям формат, който улеснява четенето и съпреживяването не само за децата, но и за всеки възрастен, който би желал да се потопи в невероятната атмосфера между страниците. Хартията на корицата е с текстура, не блести, а само някои детайли, както и заглавието, са подчертани с помощта на частичен лак. Това помага за вникването в дълбочината на илюстрациите и конкретизирането на посланията. Шрифтовете са подобрани така, че допълват историята и нейното визуално възприемане. В допълнение на това лаконичният език е прегаден от преводача от английски Мария Змиичарова по съответстващи на контекста начин. За „Падаща звезда“ изображението на града, обвит от ярката следа на падащата звезда, е възможно най-добрият избор за корица, защото това е куминационният момент в книгата: превръщането на монотонното и безприютно място – града – в дом, събирач в себе си човешката топлина и мечти. Визуално това усещане се допълва от преливащите в синьо, зелено и златисто образи, създаващи спокойна и топла атмосфера. Впечатлението за издигане на пространството се допълва от замечаността

и необятността на въображението и човешките възможности; следата, която остава падащата звезда, съдържа в себе си улта на предишния дом на Найла – цветя и звезди, които пак връщат спомена за щастие и възстановяват прекъснатата от живота в града връзка с природата; идеята, че човек сам създава щастие си, още повече чрез изкуството, тъй като изрисуваната от Найла стая по-късно в развитието на книгата оживява и се превръща в реалното и необятно пространство на космоса. Разпространето на следата навсякъде из града напомня, че историята на Найла е не само нейна собствена история, но и история на всеки – защото всеки е способен да намери щастие край себе си дори и в една едва видима, падаща през прозореца звезда.

В началото има портрет на Найла, татко ѝ и комето им, което въвежда главните герои директно в началото на историята; също така има и място, за да се напише чия е книгата, което усилва връзката на четящото дете с историята в нея и го прави пряк съучастник в случващото се. Създава се многосетибно възприятие у детето, рисунките се разпростират по страниците, като така създават дълбок, истински облик на света, в който всеки детайл е внимателно нарисуван и съобразен с останалите. Историята е разказана от името на Найла, като тук виждаме нейната гледна точка (едно доближаване до детската гледна точка). В дълбочина са отразени епизодите от живота на малката Найла: как готви с баща си, как заедно рисуват, как заспива от шума на вълните... Изгражда се представата за дом: „Домът ми е там, където сутрин гледам как изгрява слънцето...“ Също така има интертекстуални препратки по страниците към други детски книги, които бащата чете на Найла, като „Тайната градина“ и „Пътър Пан“. Това свързва историята с реалното съществуване под формата на картинка-цимат. Прави впечатление и навсякъде спровождащият Найла неин приятел – рижавото коте. То сякаш увеличава интензивността на детските емоции, като ги отразява; така проблемът в историята се глобализира не само през очите на момичето, но и на всичко край него. Важен е и жестът на Найла при вида на новото място; тя се крие зад баща си, гържейки крака му; всичко това се изразява в

простата, но силна мисъл: „Това не е домът ми“. Целият предишен живот за момичето е събран в кашони и опакован в миналото поради преместването на новото място. Появяват се проблемите на града: бащата няма време от работа, тълпите закриват гледката и внасят хаос в досега хармоничния живот. Дори децата в училище смело са наречени „диваци“, макар това да не е смисловато натоварено с някакво приключенско усещане за времето, а напротив, победението им е обрисувано с липса на чувство за общност и човешко общуване.

Настъпва сюжетен обрат с появата на падащата звезда. Тя става символ на промяната и следата ѝ е пътят към събдване на детското желание за сплотеност и хармония. Звездата е уютът извън рамките на мястото, където човек живее; където пагне, там израства гървото, алегорично препращащо към сблъсъка на магичното и реалното. Намирането на звездата е намиране на щастие, което отключва всички спомени за времето, което бащата преди е прекарвал с момиченцето; рижавото коте е щастлив наблюдател на всичко това и верен спътник е приключението. Магията за момент се разваля от ядосания баща, който вижда, че цялата стая е изрисувана: падащата звезда е била само полет на въображението.

Но за щастие, точно когато е готов да изчисти всичко, вижда звездата и от нея порастват възшебството на любовта и споделеното щастие в малкото семейство. Значи все пак съществуват възшебства. Домът е буквално разпокован от кашоните и превърнат в истинско място на уют, дори градът става светъл и приветлив, защото, както е казано в началото: „домът ми е там, където сутрин гледам как изгрява слънцето“. На последните страници е изобразено цялото жилище, в което момичето живее, и щастливите му обитатели, готови да превърнат постройката в истински дом.

С подкрепата на
Столична община

МАРГАРИТА ЛОЗАНОВА

ПРОЧЕТЕНО ДНЕС

Зебалд в пръстените на катастрофичното

Вече можем да се потопим на български език в още едно от литературно-музейните пътувания на обсебения от неясни фотографии повествовател на Зебалд – германският поет, есеист и писател, една от най-представителните фигури в съвременната немскоезична литература. Именно така е представен авторът в българското издание на „Пръстените на Сатурн. Английско поклонничество“ в превод на Стоян Гяуров. Една от най-известните белетристични творби на Зебалд, по правило трудно поддаващи се на жанрова квалификация, се появява през 1995 г., предшествана от „Световъртеж. Чувства“ (1990) и „Емигрантите“ (1992), които, заедно с „Аустерлиц“ (2001), също имат български издания.

Също както в „Световъртеж. Чувства“ привидно самостоятелните истории са свързани от пътуването по следите на Франц Кафка, който „повтаря“ литературното пътуване на Стендал и Мадам Герарди от творбата „За любовта“ (1822), които пък следват „Дневник на моето пътешествие из Италия“ (1819) на Грилпарцер, обиколката по източното крайбрежие на Англия в „Пръстените на Сатурн“ се върти около историите (и текстовете) на няколко писатели – д-р Томас Браун, Джоузеф Конрад, Алджърнън Суинбърн, Майкъл Хамбъргър, Едуард Фицджералд и Франсоа Рене дьо Шатобриан. „През какви периоди от време се проявяват съответствията и родствата по избор? Как става така, че човек вижда себе си или във всеки случай своя предшественик в един друг човек?“ (с. 251) – се пита повествователят (алтер его на Зебалд, репродуциран на снимка в книгата), който остава все така в плен на спомена, убеден, че „всички ние се движим един след друг, по едни и същи пътища, очертани от произхода и надеждите ни“ (с. 258). Оттам и натрапчивото усещане, че един писател живее или е живял в дома на друг писател – Майкъл Хамбъргър, едва ли не като двойници, разделени единствено от времето, но по странен начин свързани от мястото – това, което са напуснали (Германия) и това, което са избрали (Англия).

Повествователят на Зебалд има един недостатък – обича да пътува, но не като откривател, т.е. като „завоевател“ на нови места. Той посещава само такива, които свързва с нещо специално, т.е. в чието минало е разпознал свои интелектуални двойници – прокудени и изгубени личности, елиминирани от съдбата, самотни и отбягвани. Неговата обиколка из графство Съфолк е своеобразно завръщане в спомена за тях. И точно защото е под знака на

Сатурн – планетата, носеща името на хтоничния римски бог, свързан със земеделието и почитането на покойниците, но и с мита за латинското военно господство, спомнянето се превръща в интермедиялно архивиране на „повалени и пожнати от косата на Сатурн тела – безкрайно черковно гробище за едно упадъчно човечество“, метафора на което е образът на „застиналия неподвижно под оръдията на разрушението ангел от Дюреровата „Меланхолия“. Както и в предишни белетристични текстове, и за „Пръстените на Сатурн“ е характерен афинитетът към музеи, библиотеки, обществени читални, архиви, пинакотеки, западащи фамилни именения и... гробища. Така например в читалня, служеща за морски музей в Саутхолд, е „изровена“ фотографска история на Първата световна война от 1933 г., документирала не само театрите на бойните действия, пълното разнообразие от форми на насилствена смърт, но и експонираща лица на човешкото страдание. Те по странен начин напомнят на повествователя за описание на снимка на жертва от лагера „Ясеновац“ по време на Втората световна война в материал от седмичното издание на *Independent*.

Личната история на полския емигрант Конрад Коженъовски (станал известен на света като Джоузеф Конрад), заедно със „Сърцето на мрака“, неговия роман за т.нар. усвояване на Конго, са съществена глава в ненаписаната история на колониализма. Разказът на Конрад за Брюксел като за гробница, „издигаща се над хекатомба от черни тела“, генерира спомена на повествователя за особена недъгавост и грозота на белгийската столица. Споменът е свързан и с посещенията на Панорамата на битката при Ватерло и осъзнаването, че изкуството на изобразяване на историята се основава на фалшифициране на перспективата. Погледът „от горе“ на събитията в тяхната едновременност, който по същество е поглед на оцелелия, може да бъде заменен от движението по орбита, защото всяка нова жизнена форма е обречена на гибел, а „историята на всяко живо същество, на всяка общност и на целия свят не протича като красива дъга, издигаща се все по-нависоко...“ (с. 37). Повествованието се разгръща по кръговите траектории на обиколката на пръстените от ледени кристали и частици метеоритен прах около Сатурн и създава усещането на читателя за левитация, кара го да се пита къде свършва меланхоличното поклонничество на поета Суинбърн и къде започва това на Зебалд, къде свършва паркът на Фицджералд в Боулдж и започва имението на семейство Ашбъри в подножието на планината Слийв Блум в Ирландия.

Подобно на Шатобриан, и Зебалд се спасява от непрестанно нарастващото бреме на връхлиташите го спомени чрез писането: „С месеци, с години дремят в нас спомените,

реейки се в тишината, докато не бъдат пробудени от някаква дреболия – и тогава по странен начин ни правят слепи за живота. И все пак – какво бихме правили без спомените? Не бихме били в състояние да внесем ред и в най-простите мисли, и най-чувствителното сърце би изгубило способността да изпитва чувства към другия, нашето съществуване би се състояло от безкрайна поредица от безсмислени моменти и не би останала нито следа от миналото“ (с. 352). За да остави следа обаче, Шатобриан „плаща“ с цената на неосъществена любов. Затова повествователят се завръща уморен, дори болен от английското поклонничество, по време на което отдава почит на покойници и места, на които един от тях е срещал любовта, но я е превърнал приживе просто в един от своите „Спомени от отвъдното“. Композирани в десет глави истории, обикалящи около Сатурн, се завръщат в началната си точка, към първата история – за природоизпитателя и лекар Томас Браун, един от писателите на английския XVII век, който, също като Зебалд, парадоксално съвместява интелектуалния товар от цитати и имена на предшественици, безграничните метафори и аналогии, разпростриращите се върху една-две страници изречения, „които в своята разточителност приличат на процесии или траурни шествия“ с „опасния висок полет на езика“ (с. 29). Сред най-разнообразните текстове на английския енциклопедист е и каталог, озаглавен „Musaeum Clausum or Bibliotheca Abscondita“ („Запечатаният музей или Скрытата библиотека“), включващ странни книги, картини и други антикварни предмети, „някои от които действително може да са били част от колекция куриозитети, събрана от самия Браун, но повечето явно съставляват чисто въображаема съкровищница, съществувала изключително в главата на Браун и достъпна само през буквите върху хартията“ (с. 373-374). Артикулираната от Зебалд представа за човек-експонат, в какъвто се превръща д-р Томас Браун, се буквализира в черепа на английския енциклопедист, който е завещан като реликва на болничния музей в Норфолк и чието посмъртно блуждаене на различни места, заедно с бамбуковата тръба, пренесла тайната на копринарството в Европа, се превръщат в история за преходността на пътуването „тук“, на планетата Земя, и за (не)възможното му пренасяне „отвъд“ катастрофичното.

ВЕСЕЛИНА БЕЛЕВА

В. Г. Зебалд, „Пръстените на Сатурн. Английско поклонничество“, прев. от немски Стоян Гяуров, ИК „Колибри“, С., 2025

По-тясно поле за мисълта

Закономерно за всеки инсел е колкото по-широко е полето му за борба, толкова по-тясно да е това за мисълта. Терминът инсел (*incel*) е съкращение от *involuntary celibate* (недоброволно сексуално въздържание) и с него се назовават най-често хетеросексуални мъже, обединени от невъзможността да си намерят сексуален партньор и породената от този неуспех мизогиния. С времето светогледът на инселите става все по-усложнен, като някои опитват да доказват себе си и идеите си чрез претенции за интелектуално надмощие, а други се обособяват в подобности, които сливат инсел вижданията с десен екстремизъм. Макар и инсел културата да е най-силно разпространена в интернет пространството в сайтове като *Reddit* или *4chan*, идеите ѝ се отразяват и върху действителността чрез тясната им свързаност с редица терористични актове. Пораждането на насилие от тази идеология присъства и в романа на Мишел Уелбек „По-широко поле за борбата“ (1994), макар и действието му да се развива през 90-те години на ХХ в., когато поради липсата на широко употребявано онлайн пространство инсел идеите не са били особено разпространени. Навярно точно в анонимните интернет форуми, където могат да споделят и безкритично взаимно да утвърждават вижданията си, инселите са намерили предвещаното им от Уелбек поле.

Романът му се оказва едно забележително автентично отражение на начините на мислене на мъжете, принадлежащи към инсел общността. Именно заради това в него стават ясни и проблемите, които тези идеи поражда в социален план. Главният герой на Уелбек е 30-годишен програмист, който остава изолиран от социалната си среда, а в гледната му точка се проявяват типичните за инселите мизогиния, безнадеждност и потисната агресия. В поведението му личат опити за самоизолация, предизвикани именно от омразата му към жените, но и към хората като цяло. Той обаче не това иска в действителност. Така в книгата е разкрит порочният кръг на инсел идеологията. Тя вещае социален провал, инселите започват да избягват социални ситуации или се държат враждебно със събеседниците си, което естествено води до сбъждане на предсказанието. Добър подход за самоутвърждаване на идеология, безполезен обаче при решаване на проблема. Един от многото опити за комуникация с жени, представени в романа, успява да илюстрира този проблем с изключителна точност за по-малко от страница. Тисран, 28-годишният колега

на повествователя, предлага на 15-годишно момиче¹ да танцуват заедно в нощен клуб и то се съгласява (неочакван резултат, заплашващ да разклати представата, че Тисран е обречен на вечен неуспех заради външния си вид). Той обаче се възползва от нейното съгласие, като ѝ посяга сексуално, докато танцуват, след което тя бяга при свои приятелки. Освен очевидните проблеми около възрастта на момичето и сексуалното посегателство над нея, които са прекалено мащабни, за да бъдат коментирани по-задълбочено в тази рецензия, отново е видно как самоубеждението на героя в своята невъзможност да повтори „успеха“ си води до насилие, а това насилие води до отблъскване на околните. Когато обаче тези мъже естествено бъдат отблъснати, кръгът се завърта, омразата, съпътствана от жаждата за социално одобрение, води до по-екстремни реакции и действия на насилие.

Друга черта, характерна за този тип поведение, е отчаянието, придружено от чувство за предопределеност и липса на контрол. Безнадеждността в „По-широко поле за борбата“ има различни проявления – едно от тях е в коментарите на повествователя върху различни ситуации, хора и обществени проблеми, незасягащи го пряко. Той не пропуска възможност да отправя критика към тях, допълнена и от писаните от него *социологически трактати* и *анималистични повествования*, някои от които са представени и в романа. Прави впечатление превзетият и маниерен стил, в който са написани – жалък опит да прикрие липсата на смисъл и симптом на чувството за интелектуално, а и житейско превъзходство на героя, достигащо своя апогей в изказвания като: „Вярвайте ми, познавам живота“.

Това чувство за надмощие противоречи с пасивността на повествователя, чиято критика е твърде слабо подкрепена с действие и опити за решаване на проблемите. И именно чрез това бездействие се разкрива липсата на контрол, породена от абсолютната невъзможност на главния герой да поеме отговорност, която си проличава още в една от първите сцени в романа – когато той губи колата си, но я обявява за открадната, за да избегне социалното неодобрение. Неизчерпаемият запас от забележки и оценки, които повествователя дава обаче има и компенсаторна функция – чрез тях той прикрива липсата на самокритичност, а и като цяло на каквато и да е форма на саморефлексия.

¹ В днешните инсел общности често се среща идеята за „чистотата“ на малолетните момичета. Не е възможно този проблем да бъде адресиран в рамките на литературна рецензия, но е нужно да се отбележи присъствието му в книгата като предупреждение към читателя за наличието на такова чувствително съдържание.

Биографичните данни за фигурата на повествователя са силно ограничени, както и моментите на самонаблюдение, което води до дистанцирането на героя от личните недостатъци, а и от самия себе си – ясен индикатор за сериозен проблем във вътрешния му свят. Това себепочувстване представлява опит той да запази сигурността във възгледите си, които иначе лесно се пропукват при анализ. Така и от малкото сведения, които предоставя за личния си живот, става ясно, че централни в него са сексуалните отношения, в чийто неуспех той е предубеден. Тази хиперфиксация води до свръхсексуализиране на всички жени, с които той има отношения в романа – най-често работни – като постепенно, с радикализирането на вижданията си, той губи способността да вижда жените обективно, като представители на човешкия вид. Невъзможността за общуване обаче не се отнася само до хората от женски пол, а засяга целия му социален живот. Новите запознанства представляват „установяване на контакт“ – формулировка, която сякаш е по-подходяща за срещи с извънземни, отколкото с хора. Подобно на главния герой и самият роман се насочва към важен проблем, който заслужава да има своето място в литературните пространства. В избора той да се представи именно през гледната точка на този герой, съвсем точно вписващ се в представата за инсел, въпреки че я предхожда, има много потенциал, който остава донякъде неосъществен. Текстът на Уелбек не се отнася продуктивно към проблема, който иначе чудесно илюстрира, не предлага решение. Романът представя незадоволителна полов живот и социална изолация на разказвача като резултат от либералната сексуална система, а не от начина му на мислене, липсата на смисъл и задълбоченост, като така също като героя си бяга от отговорността. И въпреки че чрез противоречивостта на повествователя се проявяват някои от проблемите в него и мисленето му, липсва втори план, с който да се съпостави той. Като не изразява ясна позиция по въпроса, текстът разчита на опита на читателя, за да се разкрие ненадеждността на разказвача – подход, който може да се окаже опасен, като превърне „По-широко поле за борбата“ в утвърждаваща инсел идеологията книга.

С подкрепата на
Столична община

ВЕНЕТА КОСТАДИНЧЕВ
РАЛИЦА ТОНЧЕВА

Мишел Уелбек, „По-широко поле за борбата“, прев. от Френски Красимир Кавалджиев, изд. „Колибри“, С., 2025

ПРОЧЕТЕНО ДНЕС

„Без маска“ от Арусяк Агопян, или портрет на едно болно общество

Една по-слабо забележима парадигма в постмодерната ни литература е изричането на текстове с обществена ангажираност. Пример за подобна проза са сборниците на Теодора Димова „Четири вида любов“, „Ороци“, „Молитва за Украйна“, „Несъгласни думи“ на Димитър Бочев с подзаглавие „Портрети и размисли“, „Площад България“ на Мирела Иванова и прочие. Актуалното днес демократично пространство създава условия за гласно заявяване на позиции по един или друг обществено значим проблем. Това прави и Арусяк Агопян в своята книга „Без маска“, дело на издателство „Имеон“, чието официално представяне беше в Пловдив в читалище „Алеко Константинов“ на 22 април 2024 г. Подзаглавието „Публицистични размисли“ функционира като индикатор, че текстът е ситуиран извън рамките на художествената фикция, а е ангажиран с критически наблюдения върху политически, обществени, културни проблеми на съвременната социална структура. Персонажите в „Без маска“ на Арусяк Агопян (която е втората издадена на авторката след стихосбирката „Ревизия на съвестта“, 2001) представляват събирателен образ на негативните аспекти на съвременното неолиберално общество. Обект на остра критика е карьеризмът, който се случва посредством потъпкването на всички етични норми и морални ценности. В книгата се открояват физурите на лицемера, изпълен със завист, лъжата като значим компонент за успех, клокарката, еснафа, скъперника, егоиста, ласкателя и вечната им борба за власт и надмощие, без те да бъдат назовани със собствен антропоним. Авторката отчита сложните кръстопътища, на които сме поставени днес и с безпощадна откровеност формулира тезата, че не сме подготвени за демокрацията „жертви на своето време“ (с. 8). Принципът на печалба за бизнеса в актуалната ситуация, в която се намираме, се корени в диспропорцията между нереалистично високите цени на продуктите, които пък от своя страна са с компрометирано за цената си качество. Парадоксално, материалната безопасност, подобно на един Дикенсов Скрудж не оскурява имунитет срещу смазващото чувство за самота. Авторката извежда на

преден план идеята, че житейските сътресения са ключът към нравственото усъвършенстване.

Есето „Розови очила“ (с. 20) би могло да провокира дискурс относно това дали *щастие* е въпрос само и единствено на *съзнателен* избор. Дали е достатъчен осъзнат импулс към положителна настройка, за да виждаш само абсолютната хармонична завършеност (при цялата субективност на понятията)? Парадоксално Агопян извежда *фатализма* и чувството за фатална предопределеност като дълбоко вкоренени в народопсихологията на българина днес парадигми. Още един парадокс в „Без маска“ откриваме посредством дихотомията *глад – ситост* в есето „Лакоми или гладни“ (с. 29). Сякаш липсата на баланс между тях ще инспирира човешкото падение, което чрез своята книга авторката вероятно иска да отдалечи в хода на времето. Стресът у „човекът на нашето време“ е заявен като продукт на модерността, който идва както със своите предимства, така и с недостатъците си. Представен е погледът на авторката към действителността в „развитата“ част на Европа (доколкото България попада в категорията на развиващите се страни), манталитета там и съпоставяйки го с българския такъв, изводът не е в благоприятна перспектива за нацията ни. „Ревизия“ е думата, която може да се сведе до творчеството на Арусяк Агопян, която, макар и със своето скромно за момента творчество, се стреми да подтикне към преосмисляне на човешкия опит и действителност, подлагайки ги на безпощадна критика. Както стихосбирката „Ревизия на съвестта“, така и „Без маска“ не впечатляват нито с богато художествено оформление, нито с обем, нито с претенциозност на езика. Напротив, книгата се нуждае от по-сериозна редакторска и коректорска работа, наблюдава се масив от печатни и пунктуационни, спорадично и правописни грешки (напр. „влеем“ вм. „слеем“, сами по себе си пароними, запетая вм. точка в края на изречението, „не напразно“ вм. „ненапразно“ и т.н.). В своето стихотворение от 26.04.2022 г. „Днес“ големият български поет Георги Константинов пише:

*Ако чувстваш и на глас мислиш,
че светът днес към пропаст върви?...
Много малко от тебе зависи.
Много малко...
Но го направи! ...*

и това, струва ми се, е ядрото. Да допринесе, макар и частично за осъзнаването на земната материална преходност, която няма да премине отвъд границите на физическата ни реалност. Достойнство, чест и справедливост са нравствените категории, към които Агопян недвусмислено декларира своя пиетет било експлицитно или имплицитно, метафорично, това са истини и нашата същност следва неразривно да бъде вплетена в тяхната природа. Те са „непобедимите“ в един свят на непрекъснати изпитания и предизвикателства. „Без маска“ е още един опит в съвременната ни проза да покаже, че съблюдавайки тези изконни принципи, ние можем да бъдем творци на собствения си живот, на държавата, в която живеем – ние и децата ни – и въпреки цялата негативна оценъчност, вечният победител може да бъде Човекът. И както пише професор Иван Сарандев в своя труд, посветен на Йордан Йовков, „Йовков винаги възлагаше на изкуството и морална функция – да прероди човека, да го възвърне към осветените от традицията норми на човешко победение“². А защо не и ние?

АТАНАС РОДОЗОВ

Арусяк Агопян, „Без маска“, изд. „Имеон“, Пловдив, 2024

¹ Източник: публикувано на 26.04.2022 г. в официалния профил на Георги Константинов във Facebook.

² Сарандев, Иван. Йордан Йовков. Жизнен и творчески път 1880-1937. София: Издателство на Отечествения фронт, 1986, с. 402.

„Малък сезон“ 2025 в Театрална работилница „Сфумато“: пресечна точка на събития и срещи“

25-ото издание на международния фестивал на изкуствата „Малък сезон“ премина под темата „Итака в 21. век. Завръщане към ценностите“. Както всяка година, платформата позволи на младите от всички изкуства да споделят свободно своите творчески идеи на сцените на Театрална работилница „Сфумато“. Без предварителна селекция и с напълно осигурени екипи от страна на театъра, така че всеки един от проектите да има възможността да премине свободно и да бъде споделен с аудиторията – феномен, който не съществува никъде другаде по света. Неслучайно тази инициатива, замислена през далечната 1998 г. от режисьора Явор Гърдев и драматурга Георги Тенев, е създадена от творци за творци, като една отворена творческа борса за обмен на идеи и опит. Тази традиция беше успешно продължена в настоящото издание, което беше изпълнено с акции, създадени в условията на лабораторията.

Множество театрални спектакли, визуални перформанси, физически театър и танц – „Малък сезон“ 2025 не остави равнодушни своите участници и публика. Въпреки преобладаващия брой на театралните събития програмата на фестивала, както всяка година, беше събирателна точка на всички видове изкуства. Присъствието на киното като един паралелен свят, емпапиращ към зрителя, допълва цялостната картина на фестивала през прожекции на три напълно различни в своите форма, стил на изразяване и послания филма, всеки един от които все пак говори за съществуването днес и възможността да се завърнеш към ценностите като основен морален компас – „Безветрие“ на режисьора Павел Веснаков, „Тихи наблюдатели“ на режисьора Елица Петкова и документалният филм „Черните бегълци“ на Любомир Младенов, разказващ за метафоричното и буквалното пътуване на „Сфумато“ през неговите творчески, технически и човешки перипетии и етапи. Музикалното присъствие беше осигурено от концерта на група „Манекен“, чиито съвсем млади членове ни върнаха към любимите и скровени места, озвучени от гаф пълка и рока на „Нирвана“, „Нова генерация“, както и от няколко техни дебютни авторски песни.

Лабораторията беше активно включена в цялостния процес през провеждането на три интензивни и лобопитни ателиета, насочени към актьорското присъствие, движението и танца, както и драматургията и режисурата. Първо започна ателието на шведския режисьор Матилда Ларшон и нейните асистенти Оса Хоанг и Линеа Тамерсон, озаглавено „Интимност и изолация“, което въвляче актьорите в интензивна и динамичен свят на драматургията на Марк Рейвънхил и неговата пиеса „Shopping and fucking“. Поредицата продължи с истинско събитие за историята на фестивала, а именно ателието на проф. Маргарита Младенова със заглавие „Словесен и театрален текст“, което в продължение на пет дни се превърна в изследване за драматургията и режисьори на необятния свят, който превежда езика на текста на езика на сцената и действието. Лабораторният триптих от ателиета беше завършен от „Чужденецът“, попадане в света на движението и танца, както от специализирани в тази насока актьори, така и от дебютанти в нея, благодарение на хореографа Марион Дърва.

Интересните срещи в рамките на „Малък сезон“ бяха съществено допълнени от дискусиите, реализирани с международните гости на фестивала, дошли от близо и далеч, за да споделят своя опит и да се срещнат с младите колеги, лобопитни за нови възможности. Серията от диалози стартира с Флориан Хирш, драматург на Националния театър на Люксембург, който сподели реалностите на професията на драматурга и неговата роля в цялостния сценичен процес не само като автор, но и като мост между творческите етапи на представянето. Дискусиите продължиха със среща със Золтан Чеп, програмен директор на Унгарския театър в Клуж, и Даниела Жойта, артистичен секретар на Съюза на театрите на Европа, които споделиха актуалните възможности и тенденции за създаване на копродукции между театри в европейски контекст, както и за участие от страна на младите творци в творчески проекти, обмени и резиденции. Основен акцент в поредицата от дискусии беше срещата с режисьора Галин Стоев, режисьор и настоящем директор на Градския театър в Тулуза, Франция, Нуно Кардосо, актьор, режисьор и доскорошен директор на Националния театър в Сао Жао, Порто,

Ателие „Чужденецът“ на хореографа Марион Дърва, фотограф Кети Райкова

Португалия, и Франциско Нунес, директор на Драматичния театър в Галего, Галисия (Испания). Театралните артисти и мениджъри споделиха своя международен опит и натрупвания, които провокираха множество въпроси и реакции от страна на аудиторията в този непринуден и искрен разговор за присъствието на различните професии в театъра, тяхното развитие във времето и тяхното потенциално бъдеще.

Разбира се, един от най-възбуждащите моменти от фестивала е именно обявяването на номинираните проекти, за които предстои да бъдат водени разговори относно възможностите им да станат пълноценна част от големия сезон на Театрална работилница „Сфумато“. Разнообразието и отличното представяне на професионалните сценични екипи силно затрудни тазгодишното решение на комисията, натоварила се с тежката отговорност както да даде възможност за доразвиване на до пет от представените проекти, така и да отличи ярките театрални таланти, проявили се на сцената – едно ново продължение на традиционната инициатива на фестивала – „Сфумато – нови имена“. Първото безапелационно номинирано заглавие е моноспектакълът на Михаил Бонев „Един човек“, създаден по книгата „Телогинариум“ на Ясен Григоров. Лобопитното режисьорско решение на Мариела Димитрова, както и силното актьорско и физическо присъствие отличиха това представление като истинско събитие и ударно начало на тазгодишното издание на фестивала. Другият ярък и отличаващ се спектакъл е „Вирхова приказка“ на режисьора Ростислав Георгиев – театрална акция по поезията на Мария Вирхов – един нов свят за зрителя и за поезията на сцената. Задълбочеността на екипа, потънал във вселената на Вирхов, излъчваше непоколебимост и категоричност, която неминуемо заблядават всеки присъстващ в салона. Отличена е и работата на режисьора Нено Койнарски с актьорите Мартин Димитров и Биляна Георгиева по пиесата на Пьотр Гладилин – „Друг човек“ – представление, което изследва дълбоки екзистенциални

теми като идентичността, паметта, самотата и нуждата от свързване с другия. Четвъртият номиниран спектакъл е истинско за „Малък сезон“ събитие – спектакълът „Геометрия на душата“ на Алек Чурчич, в който визуалният театър на предмета създава една неочаквана вселена от преживявания, преминаваща през дългия, но все пак човешки път на съществуването. След градиращия откъм опити „Малък сезон“ „Сфумато“ отличи ярките проявления на Боряна Мануилова (актриса в спектакъла „Йерма“), Михаил Бонев (актьор в моноспектакъла „Един човек“), Елена Димитрова (участие в ателиета), Стоян Велков (актьор в спектакъла „Кротка“) и Алек Чурчич (актьор в моноспектакъла „Геометрия на душата“). Не пропускайте тези неповторими театрални събития! Отмина и „Малък сезон“ 2025, който за първи път в историята на фестивала увеличи и своята продължителност от десет на тринадесет дни, в които артисти, режисьори, театроведи, но и всички, които обичат изкуството, успяха да осъществят своята среща, своето пресичане по пътя на завръщане към ценностите. Във време, в което глобалните конфликти стават все по-непредсказуеми, в което човекът е все по-изгубен в своите собствени търсения, в което е все по-отместен от центъра на световните интереси, „Малък сезон“ и неговото провеждане в Театрална работилница „Сфумато“ остава една особена зона, наподобяваща тази в познатия филм на Тарковски, в която отношението към световната култура е споделено и където все още има свобода на творческата мисъл, на която предстои да бъде все по-необходима. Това е не само реализирано намерение от страна на създателите на „Сфумато“, но и хоризонт за младия човек, който има нужда от опора в преследването на своите ценности. А всеки би се завърнал към тях, ако прекрачи прага на любимата театрална работилница, за да открие новите заглавия, потъващи нейния афиш от следващия сезон.

АЛЕКС ДАЧЕВ

НОМИНАЦИИ
МАЛЪК СЕЗОН
2025
ТЕАТРАЛНА РАБОТИЛНИЦА СФУМАТО
„Геометрия на душата“
спектакъл на Алек Чурчич
„Един човек“
моноспектакъл на Михаил Бонев
по книгата „Телогинариум“ на Ясен Григоров
режисьор Мариела Димитрова
„Друг човек“
от Пьотр Гладилин
режисьор Нено Койнарски
„Вирхова приказка“
театрална акция по поезията на Мария Вирхов
режисьор Ростислав Георгиев

МАЛЪК СЕЗОН
2025
ТЕАТРАЛНА РАБОТИЛНИЦА СФУМАТО
АЛЕК ЧУРЧИЧ
[с предложение да проведе ателие в МАЛЪК СЕЗОН 2026]
БОРЯНА МАНУИЛОВА
ЕЛЕНА ДИМИТРОВА
[с предложение да проведе ателие в МАЛЪК СЕЗОН 2026]
МИХАИЛ БОНЕВ
СТОЯН ВЕЛКОВ

Мост между културни светове

Слово в Трявна на 21 юни 2025 г.

Емил Димитров

Уважаеми г-н кмет на Трявна Денчо Минев,
Egreggio signor sindaco di Brunate dott. Simone Rizzi,

Благословен е днешният ден, в който вие, чрез подписание на договора за побратимяване на Трявна и Брунате, всъщност направихте най-важната крачка за раждането на един символ: символа на мост между културни светове, символ на единството на европейската култура, персонализиран *тук и сега* от Пенчо Славейков. Неговият личен път от Трявна до Брунате е също символ – на неспокойния и несломим творчески дух, за който, както знаем от Евангелието, не съществуват граници, понеже Духът „диша, където си иска“.

И не е толкова важно, че идеята за побратимяването на Трявна и Брунате има десетгодишна история: и тази идея, като всяка друга стойностна идея, трябваше да бъде „износена“ и апробирана във времето чрез поредица публични жестове. Да ви припомним само това, че на 18 май 2016 г., в рамките на тържествата по повод 150-годишнината от рождението на Пенчо Славейков, организирани от Института за литература на БАН, точно тук се състоя срещата на тогавашния кмет на Трявна г-н Дончо Захариев с кмета на Брунате г-н Давиде Бодини: техните думи са добре документирани, както и предисторията на тази среща. Важно е нещо друго: чрез побратимяването символично се възстановява единството на биографията и творчеството на именития поет-философ – Пенчо, роден в Трявна, и Славейков, споминал се в Брунате, е една и съща, *единна* творческа личност. И пак така символично се очертават нови пътища и хоризонти пред сътрудничеството между различни национални култури, чийто символ отново – поне от българска страна – е същият велик син на Трявна.

И двете прекрасни селища, символизиращи началото и края на жизнения и творчески път на Пенчо Славейков, има какво да вземат едно от друго. Брунате – живописно италианско градче с богата история, несъмнено ще оцени високо даровитостта на тревненци, техния художествен и строителен гений, както и верността им към прагматичните и към историческата и културна памет. За Трявна пък би било важно да се обогати с висотата и хоризонта на Брунате – „балконът към Алпите“, от който се откриват възхитителни гледки не само към европейските планински първенци, но и към Ломбардската равнина и несравнимото, митичното Лаго ди Комо. „Нигде не съм виждал подобен изглед“ – признава поетът и тъкмо тези пейзажи, въобразени в собствената му лирика, той е отнесъл със себе си в своя „самотен гроб в самотен кът“.

Пенчо Славейков е като Кивзирения мост в Трявна, шедьовъра на майстор Димитър Сергюв, който малчуганът прекрасно е познавал и „помнел“ с босите си нозе. Мостът свързва не просто два бряга на реката, а хората, живеещи оттам и оттам. Оттук насетне Пенчо Славейков е *името на моста*, свързващ незримо и нерушимо не само Трявна и Брунате, но и България и Италия; това е името символ на българо-италианското приятелство, сътрудничество и разбирателство.

И нека всички днес повторим радостния възглас на следовниците на поета:

„С Пенча напред!“.

Петър Райчев и др. на поклонение в Брунате

Брунате като място на паметта

Публична лекция на 10 юни 2025 г. в Брунате

Емил Димитров

Скъпи приятели,

Всички тук сме съгласни, че Брунате не е само едно живописно село, предпочитана цел за масовия туризъм „за един ден“, а богато на история селище, което заслужава да бъде оценено като истинско *място на памет*, със свои забележителни и значими места, които възпелват и „поддържат“ историческата памет. Едновременно място на светостта и място на италианската гордост, с което са свързани прочути имена на учени и литератори от ранга на Алесандро Волта, Алда Мерини и др., на границата между XIX и XX в. Брунате се превръща в престижно *място на среща*, което днес, както всички се надяваме, след продължителен период на упадък постепенно се възстановява.

Несъмнено е, че като последен пристан на Пенчо Славейков и негово място за вечен покой през периода 1912–1921 г. Брунате е привилегировано място на българската литературна и културна памет, поради което с основание може да бъде смятано за най-известното италианско село в България (между другото, бих могъл да свидетелствам за това, че през 2016 г. кметът на Брунате Давиде Бодини беше наистина много изненадан, че на практика всички българи, например сервитюрите в един ресторант в центъра на София, отлично познаваха името на вашето прекрасно село). Наистина, имаме всички основания за първи път тук да повдигнем въпроса за Брунате като *място на паметта*, важно както за италианската, така и за българската култура. Можем да заключим, че Брунате е място на *споделената памет*, истински символ на италианско-българското приятелство. Наш дълг е да съхраним този символ и да използваме енергията на това благословено място на срещата и споделената памет за разрешаването на проблемите на днешния ден.

Съвсем неотдавна, на 24 май, Деня на славянските апостоли св. св. Кирил и Методий, прогласени заедно със св. Бенедикт за покровители на Европа, и отбелязани в България като национален празник, се навършиха 85 години от поставянето на първата паметна плоча върху фасадата на хотел „Белависта“ по повод прекараните тук последни дни от живота на Пенчо Славейков. Този факт определи темата на днешната ми лекция: ето защо ще направя грижлива реконструкция на деня 24 май 1940 г., но преди това аз, разбира се, трябва да се върна много по-назад във времето.

Брунате се е превърнало в място на памет, понеже незабавно след смъртта на Пенчо Славейков то е станало *място за поклонение*. Известни са точният ден и първият поклонник: на 15 юни 1912 г. (2 юни ст.ст.), деня непосредствено след погребението на поета, Димитър Йоцов (1875–1969), първият генерален консул на Царство България в Италия, посещава Брунате и се покланя пред пресния гроб на поета. В спомените си, написани значително по-късно, прекрасният историк и литератор Йоцов разказва:

Качих се на първия влак за Комо и от Комо със зъбчата железница пристигнах в Брунате, но ... късно: Гробът на Пенчо Славейков се беше затворил над неговите останки. (...) До гроба ме заведоха г-жа Мара Белчева и г-жа Ангелова-Позалева. (...) На дясно от железната врата на гробищата, в дъното на една алея, опрян от самата стена, е пресният още гроб на Славейкова, оросен с изобилни цветя, поставени, освен от близките, но и от набожните италианци, – в знак на почит към един чужденец, свършил живота си на тяхна земя. – Мара Белчева стоеше пред гроба неподвижна. Не говореше. Само големите умни черни очи издаваха живот в тази сломена от тъга натура, но горда в своето страдание; тя приличаше на мраморна статуя, обвита в траурна мантия, под която живееше само спомените.

Статията на Димитър Йоцов, озаглавена тъкмо „Брунате“, е публикувана в специалния паметен лист „Пенчо Славейков“, подготвен и публикуван по повод на 25-годишнината от смъртта на поета през 1937 г.¹ и е един от поклонническите текстове на българската литература, които недвусмислено свидетелства за Брунате като истинско и оригинално място на паметта. Ако бъде събран и издаден, този цикъл от текстове в българската литература, провокиран от поклонническите пътувания в Брунате и престоя в него, би съставил отделна антология. Родоначалник на този цикъл текстове е младият литератор и журналист Александър Дзивзов (1895–1936), който едва на 18 години публикува текста „На Пенчовия гроб“, написан, както е отбелязано това под него, една година по-рано, през юни 1912 г., т.е. броени дни след погребението на „безвреме починалия учител“. И наистина, всички характерни детайли в текста показват, че това първо литературно поклонничество е реално осъществено броени дни след смъртта на Пенчо Славейков; хотелиерът, т.е. Андреа Лучини, е поздравил поклонника с думите „Той умря тука, синьоре“, а след това младият българин е влязъл в една

¹ Пенчо Славейков. Споменен лист. По случай 25 години от смъртта му. Урежда и издава комитет „П. Славейков“. София, 10 юний 1937 г. 8 с.

светла стая. На масата две три влажни от сълзи кърпи, няколко започнати – несвършени страници и разтворена книга от неговите песни. Другарката на поета, цяла в черно, е навела глава над тях.²

Наблюдателният поклонник грижливо е отбелязал книгите и ръкописите, намиращи се в стая № 4 на хотел „Белависта“:

От срещната етажерка поглеждат Кардучи и Д'Анунцио. На масичката, в къта, са неговите ръкописи – сякаш той ги е докосвал преди минута и ей сега пак ще гоиде да наведе чело над тях.³

Неопровержимо доказателство за точността на фактите, споделени в текста на А. Дзивзов, който като цяло е фрагментарен и импресионистичен, е едно неотдавнашно откритие: в библиотеката на Мара Белчева, дарена след смъртта ѝ на Университетската библиотека, открит тома на Джозуе Кардучи (1835–1907), който най-вероятно А. Дзивзов е видял в Брунате преди 113 години и който несъмнено е бил част от духовния свят на Пенчо Славейков през последните дни на неговия живот...

Не е трудно да се досетим, че интензивността на поклонническите пътувания на българи в Брунате е зависела от общата ситуация в Европа, в частност от политическите и дипломатическите отношения между Италия и България. От 1912 до 1915 г., както това стана ясно от моята лекция тук преди три години⁴, Мара Белчева често е отсядала в Брунате за дълги периоди от време, през които е приемала посещения от страна на роднини, приятели и обожатели на Пенчо Славейков – всичките поклонници на гроба му. По време на Първата световна война този поток пресеква, понеже България и Италия са противници, а българските граждани не са добре дошли на италианска територия, но при първа възможност ситуацията се възстановява. Тук трябва да подчертаем, че независимо от пренасянето на пленните останки на поета през 1921 г., празният гроб (кенотаф) на поета продължава да бъде предпочитана цел за поклонничество. В подкрепа на това твърдение могат да бъдат показани някои достижими до нас снимки от 20-те години на XX в., когато гробът с паметника на поета още се е намирал на старото гробище в Брунате. На една от тях виждаме двама непознати млади мъже, навярно студенти, пред паметника на поета⁵; на друга фотография от 13 юни 1926 г. се вижда група поклонници начело с търговския представител на България в Италия (и както изглежда, изпълняващ по онова време и длъжността генерален консул в Милано) г-р Минко Шипковенски, снимали се на гробището в Брунате след поставянето на цветя по повод на 14-ата годишнина от смъртта на поета и рецитирането на „Псалом на поета“...⁶ Най-интересната фотография от този тип, достигнала до нас в два екземпляра, е направена на 28 юли 1926 г.; на нея с точност можем да разпознаем всички лица⁷ (вж. снимката). Крайно вляво е Петър Райчев (1887–1960) – първият български оперен певец със световна слава, тенор, извявал се с успех на сцената на оперните театри в целия свят – „Сан Карло“ в Неапол, Ла Скала, Ковънт Гардън и др., през 20-те и 30-те години на XX в. високо ценен от Артуро Тосканини, Сергей Прокофиев, Пиетро Маскани и др. изтъкнати имена на световния музикален подиум по онова време. Крайно вдясно е споменатият по-горе М. Шипковенски (1892–1976) – икономист и финансист, дипломат и автор на книги и статии по икономика и история, доктор по търговия и финанси на Университета „Луиджи Бокони“ в Милано (1921). Авторитетен поддържник на италианско-българското сближаване, през 20-те години М. Шипковенски заема важни постове: бил е секретар на Италианската търговска камара в София (1921–1925) и търговски консул на България в Милано (1926–1931); г-р Шипковенски е бил и главен редактор на списанието „Италианско-български преглед“.

Вляво от г-р Шипковенски е Анна Тодорова (1892–1972) – оперна певица, мецосопрано, която през 1921–1926 г. е работила на сцената на Гран Опера в Париж, а след това в Белгия, където е избрана за примадона на театъра в Анверс. Вляво от А. Тодорова е спругата на Петър Райчев – украинката Фаина Куманова; на преден план е техният син Руслан Райчев (1919–2006) – бъдещ изтъкнат диригент, добре познат в цяла Европа, роден на 5 май 1919 г. в ... Милано. (Между другото, след промените в нашите страни в края на 80-те години на XX в. Руслан Райчев беше

² Дзивзов, А. На Пенчовия гроб // За първата годишнина от смъртта на Пенчо Славейков – 28.V.1913. С.: Царска придворна печатница, 1913, с. 16.

³ Пак там, с. 17.

⁴ Вж. Димитров, Е. Мара Белчева в Брунате (1912–1915) // *Литературен вестник*, год. 31, № 27, 13–19.07.2022, с. 6–7.

⁵ МППС, инв. № 47.

⁶ МППС, инв. № 67.

⁷ МППС, инв. № 46, 369.

Брунате като място на паметта

от стр. 9

сред извънредно важните фигури на българската култура: човек, който е истинско възбуждение на единството между различните нейни епохи през XX век.)

Поклонничеството на българите в Брунате е било много активно до края на Втората световна война. Снимката на големия поет символист Теодор Траянов (1882–1945) пред паметната плоча, поставена на фасадата на хотел „Белаविшта“, поставена малко преди неговото поклонение в Брунате в началото на 40-те години на XX в., е доказателство за това.

Такива са били поклонниците в Брунате, чийто глас трябва да чуем и чиято неизказана воля трябва да изпълним: *да възстановим кенотафа на Пенчо Славейков на гробището в Брунате.*

***

Двете междувоенни десетилетия на XX в. са извънредно плодотворни за италианско-българските отношения. Бракът на цар Борис III (1894–1943) с принцеса Йоханна Савойска (1907–2000), дъщеря на крал Виктор Емануил III, на 25 октомври 1930 г. в Асизи, дава силен импулс за бързото развитие на тези отношения: не би било преувеличено да се твърди, че 30-те години на XX в. са техният Златен век. Това десетилетие е достойно за научно проучване и дори серия от книги; тук обаче ще се огранича само да припомним, че по онова време списанието „Bulgaria“ излиза в Рим едновременно със списанието „Италия“ в София, както и с „Италианско-българско списание“ и с множество други инициативи във всички сфери на живота. Между тях се открояват тържествата в Брунате на 24 май 1940 г., понеже към този момент името на Пенчо Славейков е единодушно възприемано като име символ на българо-италианското приятелство и сътрудничество.

Основната цел на тези впечатляващи тържества, организирани от Българското академическо гружество „Пенчо Славейков“ към Университета в Падуа, е откриването на паметна плоча на стената на хотел „Белаविшта“, а то пък е било съпроводено от многобройни инициативи. Не можем и не бива да забравяме специфичния политически контекст: в тържествата участват изтъкнати дейци и активисти на Националната фашистка партия (PNF), на Фашистките университетски групи (GUF) и Италианската фашистка младеж (GIL).

Този ден – 24 май 1940 г. – атмосферата в Брунате е била наистина тържествена. Алекси Бекяров, студент в Политехниката в Милано, възбужден от тържествата за написването на книгата „По следите на Пенчо Славейков в Италия“, добре позната и в Италия, и в България, пише:

Българските и италиански знамена, с които бяха обкчени почти всички огради, предаваха особено тържествен вид на селото Брунате, и аз с моя сънародник стъпвахме някак си гордо по каменния път, че наш български поет е причина за тази тържественост.⁸

В тържествата са взели участие повече от 100 души: български студенти от различни италиански университети (най-вече в Северна Италия – Падуа, Болоня, Милано и Торино), представители на университетските и местните власти, младежта на Комо и обществеността на Брунате.

⁸ Bekiarov, A. *Sulle tracce di Pencio Slavejkov in Italia*. Бекяров, А. По следите на Пенчо Славейков в Италия / Преговор от проф. П. Динеков. Сото: Edizioni New press, 1984, с. 23 (втора пагинация).

Между най-изтъкнатите лица и най-активните участници в тържествата трябва да споменем проф. Карло Анти (1889–1961) – един от най-видните италиански археолози и учени, ректор на Университета в Падуа от 1932 до 1943 г. и *Doctor honoris causa* на Софийския университет; проф. Артуро Крония (1896–1967) – известен лингвист и слаvist, автор на множество книги и статии, посветени предимно на сръбохърватския език и литература (неговата Граматика на сръбохърватския език [Grammatica della lingua serbo-sloata] претърпява многобройни издания и е използвана в италианските университети практически през целия XX век); г-р Георги Кодов – основател и председател на Българското академическо общество „Пенчо Славейков“ при Университета в Падуа, чиято съдба след 9.IX.1944 г. е трагична; Франц Бевк – словенски писател и преводач на „Под игото“; г-н Иванов, временно изпълняващ длъжността генерален консул в Милано, Корадо Конфорти Гали – префект на Комо; Атилио Терани – кмет (подеста) на Комо; представители на местните власти и организации в Брунате и др.

Независимо от конкретния политически момент и демонстрациите на фашистката символика (преди церемонията българските студенти са „положили венец на гроба на падналите в революцията фашисти“, както се съобщава за това в официалния доклад, а в Паметната книга е отбелязано, както е било прието, че тя е подарена в година „XVIII“), тържествата в Брунате по убедителен начин демонстрират италианско-българското братство и приятелство в името на големия поет и оставят осезаеми знаци, които до днес съставят основата на спомена за Пенчо Славейков в Брунате, който в действителност никога не е изчезвал. В тази връзка е интересно да се отбележи, че в речта си в Брунате на 24 май 1940 г. кметът (подеста) на Комо подчертава тъкмо ценността на живата памет за поета:

В тези места споменът за българския поет е още жив. Той обичаше безгранично Италия, която с право може да се нарече негово второ отечество.⁹

Тук накратко ще представим реда на ораторите на тържествата, започнали със спонтанна проява на младежите:

„Подкрепени от топли прояви на симпатия, групата български студенти от италианските университети изляха българския химн, а това отекна като ехо в химните на отечеството, изпълнени от студентите, представители на GUF от Комо и Падуа“ – съобщава авторитетният ежедневник „Ла Провинча“ в обзорна статия, публикувана в броя на следващия ден.¹⁰

Както е обичайно, в началото е дадена гласност на формалните приветствия. В телеграмата си министърът на националното образование Джузепе Ботани (1895–1959) казва:

Като се присъединявам към почестите, оказани на великия български поет Пенчо Славейков, който обичаше Италия, където прекара последните години от живота си, моля вас, българските студенти от университета в Падуа, да приемете от мен и италианското училище сърдечната ни симпатия към благородната ви родина.¹¹

След това са прочетени телеграмите, получени от Италианския институт за култура в София, от префекта на Падуа, както и от Българското академическо гружество в Рим (между другото, налице е било напрежение, дори вражда между двете български гружества по повод на тържествата, но това, както знаем, си е напълно „в реда на нещата“...).

Основните оратори на честванията са проф. Карло Анти, подчертал значимостта на събитието за развитието на отношенията и приятелството между България и Италия, и проф. Артуро Крония, изнесъл академична лекция за личността и творчеството на Пенчо Славейков. Текстът на лекцията, важна изобид за рецепцията на поета в Италия, е издадена като отделна брошура от Италианско-българското общество в Рим, а след това е преведен (с малки съкращения) на български и публикуван в престижното списание „Златороз“¹². Редица идеи от академичната реч на Артуро Крония заслужават и днес внимание, а те са синтезирани в нейната поанта: Пенчо Славейков е „един велик човек, който ще блести всякога като ярък фар в духовните отношения между България и Италия“¹³.

Паметната плоча върху фасадата на „Белавишта“ е открита с голяма тържественост, като всички присъстващи са застанали мирно в почително мъчание, а военните са отдали чест. Тържествените слова са продължили и по време на общия обяд на терасата на хотел „Белавишта“.

⁹ Пак там, с. 26 (втора пагинация).

¹⁰ La festa culturale italo-bulgara per l'esaltazione di Pencio Slavejkov // *La provincia*, Como, 25 maggio 1940, p. 2.

¹¹ Пак там.

¹² Cronia, A. *Commemorazione di Penčo Slavejkov a Brunate*. Roma: Associazione Italo-Bulgara, 1940; Крония, А., проф. Пенчо Славейков в Брунате. Реч при откриване паметната плоча на поета // *Златороз*, год. XXI, 1940, № 10, с. 476 – 487.

¹³ Пак там, с. 487.

Най-точната оценка на тържествата според мен се съдържа в официалния доклад на временно управляващия Генералното консулство на България в Милано:

... Церемонията бе много мила и тържествена, а италианските власти се показаха извънредно внимателни и любезни; освен властите заслужават благодарност и младежките организации, като със своето участие дадоха още по-тържествен вид на възпоменателното тържество.¹⁴

Тържествата в Брунате на 24 май 1940 г. са широко отразени от пресата: както стана дума, на следващия ден ежедневникът „Ла Провинча“ публикува статията „Италианско-български празник в Брунате за възвеличаването на Пенчо Славейков“; събитието има широк резонанс също в пресата, излизаща в Падуа, както и в издаваните от Италианско-българското общество списания.

Втората паметна плоча в Брунате е поставена през 1967 г., но всъщност е изработена значително по-рано – през 1955 г., от известния български скулптор Андрей Николов (1878–1959) в съответствие с разпореджане на Министерския съвет от 10 август 1954 г. От един документ, който тук за първи път се представя и използва, става съвсем ясно, че сталинското правителство на Вълко Червенков (в този случай представлявано от вицепремиера Георги Трайков), е разпоредило на Министерството на културата и на Съюза на българските писатели да изработи паметната плоча, а на Министерството на външните работи да я постави в Брунате; по-нататък в същия документ е съвсем точно определен текстът, който и днес четем на паметната плоча. Този текст е прекрасно известен:

В този дом – прокуден от своята родина – почина през 1912 година големият български поет и патриот Пенчо Славейков.
От Съюза на българските писатели.¹⁵

Очевидно е, че текстът е плод на фалшификация: в действителност паметната плоча е реализирана от правителството на българската държава през 50-те години на XX в., разпоредила на Съюза на българските писатели да постави името си под текста. Така версията за изгнанието на поета тук е монументализирана, вкаменена: това вече е официална позиция на комунистическата държава, с която е невъзможно да се спори.

Тук трябва да добавим един любопитен факт: след поставянето на „държавната“ паметна плоча тогавашният собственик на хотел „Белавишта“, г-н Бегети, е поканен от Комитета за изкуство и култура (фактически Министерството на културата на България) и от неговия председател, поета Павел Матев (1924–2006), на официално посещение в София. Както става ясно от едно негово благодарствено писмо, частично публикувано в пресата, г-н Бегети е останал извънредно удобовъведен от гостоприемството, оказано му на най-високо държавно равнище.¹⁶ С голяма доза вероятност може да се твърди, че тъкмо по този начин в хотел „Белавишта“ са се появили някои български предмети: сервиз чаши и един *кавал* (народен български музикален инструмент).

Имаме всички основания да твърдим, че двете паметни плочи в Брунате символизират истинска *война на интерпретациите*: от една страна са читателите и обществените организации, от другата – държавата. Онези, които са поставили първата паметна плоча, смятат Пенчо Славейков за „проникновен философ и възбужден поет“, както е написано в специално изработената от студентите в Падуа Паметна книга, докато втората паметна плоча го определя като „прокуден поет и патриот“. Очевидно е, че във втория случай са използвани три думи, принадлежащи към три различни сфери и три ясно разграничени регистъра на езика. Логично е да се запита: щом Славейков е бил патриот, защо е бил прокуден? В заключение на този по необходимост кратък преглед на мемориалните инициативи в Брунате трябва да споменем поставянето на паметник на поета в градината „А. Волта“ (2007), първото посещение на делегация от Брунате в София и Трявна по случай тържественото честване на 150-годишнината от рождението на Пенчо Славейков (2016), създаването на Българо-италианското общество „Пенчо Славейков“ и отбелязването на 110-годишнината от смъртта на поета заедно със създаването на паметния кът в негова чест в хотел „Белавишта“ и възстановяването на Паметната книга (2022).

Перспективите за бъдещето са повече от обнадеждаващи, но засега трябва да спрем дотук.

Имаме всички основания да заключим, че Пенчо Славейков е вписал името на Брунате не само в културната карта на България и в анализите на българо-италианските отношения, но също тъй и в историята на европейската литература. Време е вече да събера всичките си открития и да обобщя своите мисли, посветени на Пенчо Славейков и отношенията му с неговата *Родина по избор*. Благодаря ви за вниманието!

¹⁴ ЦДА, ф. 324К, оп. 1, а.е. 112, л. 129. Оригинал. Машинопис.

¹⁵ ЦДА, ф. 405, оп. 2, а.е. 165, л. 4. Оригинал. Машинопис.

¹⁶ Паметна плоча в Комо Брунате // *Народна култура*, год. XII, № 49 (620), 7 декември 1968, с. 6.

Одисей, Бьоклин, Ницше и Пенчо Славейков на Острова на блажените

Петър Трендафилов

Както е известно, мистификационните похвати на Пенчо Славейков са видими в творчеството му; запознат е с българските и световните мистификационни практики и през целия си живот използва мистификацията в текстовете си или е провокиран да я използва. В творчеството му се открояват няколко етапа – от 1891 до 1910-1911 г., като централно място заемат два митологични архетипа – *островът на блажените* и *Одисей*. Тук ще проследим как са разгърнати мотивите за блажения остров и Одисей в антологията мистификация „На Острова на Блажените“ (наричантк – ОБ) и в мистификационния очерк „На острова на блажените“. Освен това митологемата *остров* има определено присъствие през същия период в литературата и живописа; за „островно битие в художествената литература“ говорят някои изследвачи (В. Геземан, Ел. Френцел¹). Можем да предположим, че освен от митологичния архетип, островният проект на Славейков е инспириран и от „Тъй рече Заратустра“ от Фр. Ницше, в която глава втора на втората част се нарича „На блажените острови“. В известното си встъпително слово през 1910 г. в Софийски университет, предшествано издаването на ОБ, авторът разкрива източниците за създаването на антологията: „На Острова на Блажените“ досега положително се знае да са ходили само трима знаменити пътешественици: стария спокоен **Омир, Бьоклин и Дионисица Нитче!**.. Омир го описва в *Одисеята* си и казва, че там живеели лотофагите и се хранели с плодът на лотоса... много прилични на днешните поети... защото ето ви реалния свидетел на моето пътуване на тоя остров... Понякога може да ви се стори от това, което ще чуете, че вие не сте на остров, а на полуостров, т.е. у дома си. За това не съм крив аз... Бьоклин е видял там само гробове... пардон, забравих да ви кажа, че Виктор Берар в книгата си... А Нитче в книгата си „Тъй рече Заратустра“ нарича остров на блажените Ишия, в неаполитанския залив. Остров на Блажените, онзи, на който аз в продължение на двайсе и пет години често ходя, не е тъй далеч от нас, не е страна на гробовете, ни на надеждите, а на действителността и аз тъкмо оттам се връщам и пред вас тук, от катедрата, дето се преподава от толкова капацитети положителна – най-положителна наука – няма да ви разказвам въображаеми неща, а най-положителни, реални...“²; също така в бележките към едноименния очерк авторът съобщава, че „последно посещение на Острова на блажените направил през 1885 г. немският учен и мислител Нитче“³. В друг останал полуизвестен очерк от 1910 г., „Заратустра“, авторът също говори за остров на блажените – вероятно става дума за остров в близост до „тихото и дивно пристанище“ Рапало – недалеч от Генуа, където вече обезумелият Ницше обичал да се разхожда; в този природен локус „блясва като светкавица“ идеята за написването на „Тъй рече Заратустра“. Може би тук следва да се припомним и съотнасянето между двата плана на локуса в литературата: природен (ландшафтно-пейзажен) и културен, чието единство създава своеобразна „поетосфера“. В островния хронотоп на ОБ природният контекст не заема главно място, акцентът е повече върху социокултурния – това е творчеството на онези автори, които асоциират с българската (в отделни случаи и с немската) литература и социум. Явно е, че Славейков заема от Ницше и по-специално от „Тъй рече Заратустра“ онези идеи и мотиви, които най-силно му импонират и съответно се вписват в неговата житейска и творческа философия, която по неизбежност се свързва с осмислянето на смъртта почти през целия му творчески път; ще посочим някои цитати, в които авторът упоменава за подобни острови, близки до острова на Славейков и острова на Заратустра, които от своя страна са идентични с острова от картината на Бьоклин. Този остров обаче е повече остров на смъртта, а не на блажените, както се вижда в някои глави от книгата: „Надгробна песен“: „Там е островът на гробовете, безмълвният; там са също и гробовете на моята младост. Там ще отнесе вечнозелен венец на живота“ (с. 125); в „За големите събития“ авторът също упоменава за подобен остров: „Има един остров в морето – недалеч от блажените острови на Заратустра...“ (с. 144). Ако мотивът остров има амбивалентен характер, то и

¹ Геземан, В. „На Острова на блажените“ от Пенчо Славейков. Призма-огледало-фокус. – Литературата, 1994, 2; Frenzel, El. Motive der Weltliteratur. Ein Lexikon Dichtungsgeschichtlicher Langsschnitte. Stuttgart, 1995, p. 381-391; вж. подробно нашия опит: Динамика на мистификацията: Одисей и Островът в „на Острова на Блажените“ <https://liternet.bg/publish10/ptrendafilov/slaveikov-mistifikacii.htm>

² Михайлов, К. Едно становище за „На Острова на Блажените“. – Литературна история, 1980, 6, с. 42. Тук поетът има предвид именно картината „Островът на мъртвите“, както и другия шедьовър на Бьоклин „Полетата на блажените“.

³ Славейков, П. Събрани съчинения в осем тома. Т. V. На острова на блажените. С., 1958, с. 464.

Славейковият остров не прави изключение – може да се приеме, че постепенно той се свежда до вечния мит за утопичния остров на блажените, до острова от „Тъй рече Заратустра“, острова на блажените мъдреци (рахманите) от античния роман „Александрия“, островите от картините на Бьоклин, както и острова от книгата на френския автор Едмон Абу „Спомени за остров Ежин“, явно измислена от Славейков. В тези островни рамки Славейков разполага своята *книга на маските* и собственото си творчество, въплътено в нея. Т.е. имагинерно-утопичният, но и реален остров, на който поетът мечтае да се „засели“, е синтез на паралелни насоки, които съвпадат в създаването на Славейковия преоблажен образ.

Анализът на Славейковата версия на мита за Одисей като медузатор, свързващ митологичните образи, би ни помогнал за разкриване на мистификационното конструиране на ОБ – в „увода“ и „заключението“ към антологията „На Острова на Блажените“, т.е. в стихотворението „Пред острова на блажените“ от „Епически песни“ и в очерка „На острова на блажените“ (първият вариант за увод към антологията, от който авторът се отказва). Всъщност не може да се говори за диахронно, хронологично развитие на замисъла, а за синхронно. Това може да проличи от изложените по-долу фази от динамиката на мистификацията.

Първата фаза със свързващ митологичен образ **Одисей** откриваме в очерка „На острова на блажените“, публикуван за първи път в кн. 6 на сп. „Златороз“ едва през 1921 г. Всъщност очеркът е важен подстъп към дешифрирането на антологията мистификация. Според М. Белчева Славейков написва първо очерка и след това биографиите и стиховете. Близостта между **очерка и антологията** се вижда още от избора на заглавието; важни са и авторските думи за запознаването му с острова: „Първо описание на тоя Остров бях чел, още дете, в „Одисея“, в тая скитнишка книга, която френският учен и публицист Виктор Берар препоръчва и сега, като най-верен водач за пътници, които искат да вървят по следите на знаменития по суша и море цар на Итака“⁴. Пътешественикът, след като стъпва на острова, преразказва от името на Одисей историята за приключението му на острова на **лотофагите**, следвайки двета песен, стих 88-98. Преразказът е кратък, но точен, което се вижда при съпоставянето му с оригинала (според превода на Г. Батаклиев)⁵: „Девет дни цели бях носен от буря над притъмнените, вешаещи гибел води/ а в десетия стигнах при лотофагите.../ След като тръгнаха, скоро открили мъже лотофаги./ Без да желаят на тях зло да им сторят/ дали на гостите само да вкусят от техния лотос./ Който опитвал плода му, по сладост на мед равностоеен,/ вече не искал назад да се върща и вест да ни праща./ но пожелавал сред тези мъже лотофаги/ навеки лотосов цвят да бере и от родния край се отказвал“.

„На острова на блажените“: „Девет деня наред, гонен от враждебни ветрове, се люшках по морето; на десетия, след туй, стигнах в страната на лотофагите. Излязохме на суша, наляхме си вода и тук при самите кораби набързо се наядохме. И като утолихме гладът и жаждата си, аз изпратих двамата, а пред тях и един глашатай, да видят и разпитат, какви са тия обитатели тук, плодоедци, и техните обичаи. И те бързо отидоха при лотофагите. А не се върнаха бързо. Лотофагите ги посрещнаха без никакви зли помисли. Поднесли им лотос да ядат. И като вкусили от плода, сладък като мед, моите спътници не помислили вече за връщане, ни вест да ни донесат, за каквото бяха отишли: решили там да си останат, да се тъпчат с лотос и да не ги еня вече за дома“⁶. Следователно в очерка островът на блажените е идентифициран с острова на лотофагите, където всички пришълци, вкусили лотоса, забравят за родния си край. В приведения откъс Славейков припомня мита в неговата Оморова версия – това е първата фаза в разгръщането на мистификацията. Тя е представена в също така мистифицирания разказ на автора за посещенията му на Острова на блажените; другите фази от мистификационното изграждане ще се диктуват изцяло от автора.

Втората фаза е резултат от авторската митологизация и се открива в два различни по време на написване и жанр текста. Първият от тях е стихотворението „Пред острова на блажените“, завършващо „Епически песни“ от 1907 г., но публикувано през 1903 г. в сп. „Мисъл“. Творбата представя изнурителните морски странствания на Одисей и неговия екипаж и открива пред уморените им очи земя. Това явно е островът на лотофагите, макар и да не е назван. Героят решава да хвърли котвата на брега, но морският вихър отпласква кораба и Одисей отново се понася из морето на интересно, пълно с опасности и по сизифовски безсмислено пътешествие. Тези обстоятелства подготвят или поне крият в себе си идеята за по-определена и видима деструкция; и тя наистина може да се открие в очерка „На острова на блажените“.

⁴ Славейков, П. Събрани съчинения в осем тома. Т. V, с. 333.

⁵ Омир. Одисея. Превел от старогръцки Г. Батаклиев. С., 1971, гл. 9. Виктор Берар – виден еленист, археолог и политик, преводач на „Илиада“ и „Одисея“ на френски.

⁶ Славейков, П. Събрани съчинения в осем тома. Т. V, с. 333-334.

Вторият текст е част от разказа за героя пътешественик, попаднал на острова на блажените. Този разказ бихме могли да наречем условно „легенда за смъртта на Одисей“, която е най-дивната и разпространената на острова: Одисей се отбива с другарите си на острова (Дебра), където е посрещнат от местните жители – дебрияните, с които три дни пирува и разказва преживелиците си. За жалост обаче се стига и до балканска свада, в която Одисей е пребит, а двамата от дебрияните и няколко одисеяни са убити. Според разказвача възможната причина за крамолата е желанието на някои от Одисеевите другари да останат да живеят на острова. Те се затичват към брега, но отново се сбиват, като самият Одисей загива, ударен с боздузан от свой другар! С тази неочаквана смърт на героя се заличават и „утопията на завръщането“ (Ницшевият мит за вечното завръщане), и ескапизмът, или отново Ницшевата любов към далечното, позната у Славейков като перманентен блян към достигане до „другия бряг“, както и носталгичните рефлексии, т.е. индивидуалната (компенсаторна) утопия на автора – това е тъжният край на вечния герой. В този смисъл антологията мистификация застава повече на *границата на антиутопията*, отколкото на утопията и изобщо на атопичността, както се твърди напоследък. Ако приемем, че смъртта на Одисей е край на една утопия, то някои критици определят антологията като утопия (Вл. Трендафилов) или други, които приемат, че утопията, заедно с мистификацията и антологията, е един от трите интерпретативни кода, чрез които ОБ може да се чете (Св. Игов). С този неочакван обрат Славейков като че предвижда (или предхожда) и слага край на мита, а с това и на прословутата родна теория за желаното завръщане у дома на пастира господар и търсач на силни усещания Одисей. В края на очерка обаче Славейков извършва нов обрат: Одисей „оживява“, но според авторската воля той остава завинаги на блажения остров: „Оттук се вижда далечното море, и тихо, и в буря, и Одисей, макар мъртъв, свободно може да гледа и копнее за недостигнатия роден кът. Уверяват дори често да са го виждали изправен до стълба да се взира към недостигнатото. Такава картина – Одисей копнеец на морския бряг⁷ – сецам се да съм виждал у някой модерен автор, гали не у *Бьоклина*“⁸. Това още веднъж доказва разрушаването на мита от Славейков, смъртта на героя всъщност показва и умората от вечния авантюристичен бит; видима е и асоциацията със самия автор, а заглавието на неговия текст отпраща към *образци*, които той явно *следва и комбинира* (и към които уклончиво ни насочва), за да достигне до бленувания друг бряг, „брегът на живота“, до „острова на блажените“ – картините на А. Бьоклин „**Островът на мъртвите**“ и „Полетата на **блажените**“.

⁷ Славейков, П. Събрани съчинения в осем тома. Т. V, с. 337; Дебра – област в днешна Македония; *дебрияни* вероятно се използва синонимично на български.

⁸ Най-вероятно става дума за картината на Бьоклин „Одисей при Калипсо“ (1903); със сигурност Славейков е съзрявал картини на швейцарския майстор в Берлин и Лайпциг. Бьоклин оказва сериозно влияние върху Никола Петров, илюстрирал ОБ.

⁹ Славейков, П. Събрани съчинения в осем тома. Т. V, с. 337.

Александър Байтошев, „Мислицата Селена“

Театърът на Шабат*

Филип Рот

1

Нищо не си удържа на обещанието

Или ми се закълни, че повече няма да ебеш чуждо, или скъсваме.

Това гласеше ултиматумът – влудяващо неправдоподобният и тотално неочакван ултиматум, който петдесет и две годишната любовница преявви през сълзи на своя шейсет и четири годишен любовник в навечерието на годишнината на връзката им, характеризира се с невероятна развратност и което е още по-невероятно – остана в тайна в продължение на тринайсет години. И изведнъж, при всички тези отслабващи хормонални инфузии, все по-възпалващата се простата и перспективата да рязката на брени години полунадеждна потентност – при надали и толкова години оставащ му живот, – точно сега, пред приближаващия край на всичко, седнала тя да го заплашва, че ще я загуби, ако не изневерял тотално на себе си.

Имаше предвид Дренка Балич – популярната партньорка в бизнеса и брачния живот на собственика на малък семеен хотел, ценена заради вниманието, което обръщаше на всички свои гости, и за майчинската топлина и нежност, която проявяваше не само към гостуващите деца и старци, но и към младите местни камериерки и сервитьорки; а самият той беше изпадналият в неизвестност кукловод Мики Шабат – нистък и набит белоград мъж с разоръжаващи зелени очи и поразени от артрит пръсти, който – ако преди трийсетина години беше приел предложението на Джим Хенсън да се присъедини към кликата му от четирима-петима души – беше го поканил на обяд в Горен Ийст Сайд по времето, когато още не се беше захванал с „Улица Сезам“, – щеше да е прекарал всичките тези години във вътрешността на Голямото пиле. Да, не друг, а Шабат щеше да е на мястото на Карол Спни в Голямото пиле, Шабат щеше да си има звезда върху холивудската Алея на слабата и Шабат щеше да е посетил Китай заедно с Боб Хоуп – или поне така умираше да му пише на главата жена му Роузана, когато все още се наливаше до смърт по две неоспорими спорове неясни причини: заради всички непроизтекли и всички произтекли от това събития. Но тъй като пребиваването му в Голямото пиле надали щеше да му доставя повече удоволствие, отколкото пребиваването му в Роузана, той не намираше за необходимо да се дразни кой знае колко от нейните реплики. Когато през 1989 година го опозориха публично заради грубите му сексуални посегателства спрямо четирисет години по-младо от него момиче, се наложи да изолират за месец Роузана в психиатрията заради алкохолната нервна криза, в която изпадна вследствие на унищителния скандал.

– Не ти ли стига само един моногамен партньор? – запита той Дренка. – Или толкова ти харесва да си моногамна с него, че искаш да си такава и с мен? Нима не схващаш взаимовръзката между завидната твоя вярогност към мъжа ти и факта, че той те отбръщава физически? – След което подхвана високопарно: – Ние с теб, дето не сме престанали да се възбуждаме един друг, не си налагаме взаимно никакви обети, клетви или ограничения, докато ебането с него те отбръщава дори през онези две минути в месеца, когато той те плюсва върху масата за хранене и те опъва изотзад? А защо, питам аз? Матия е едър, силен, мъжествен, с черна таралежова четина по главата. Всеки негов косъм е *бодил*. Обожават го всички стрини в околията ни, и то не заради славянския му чар. Външността му ги възбужда. Твоите сервитьорчици се разтапят при вида на трапчинката в брадичката му. Виждал съм го аз в кухнята, когато августовската жегга стигне сто градуса и най-малко по десетина души чакат за всяка маса на терасата да се освободи. Наблюдавал съм го как приготвя ястията и пече на скарата всичките му там мръвки по подгизнала от пот тениска. Като лъсне така от мазното, дори и *мен* ме възбужда. Но жена си я отбръщава. С кое? С демонстративната си моногамна показност, не с друго.

Дренка търпеше страдалчески нозе подире му на изкачване по стръмния залесен склон към високите места, където ги чакаше да се изкъпят тяхното си бълбукащо поточе, чиито бистри води ромоляха по стъпаловидните гранитни канари, преди да се поуспокоят, лавирайки между наклонилите се от бурите и навесили се от бреговете му бяло-зелени брези. В първите месеци на връзката им, при нейна соловова експедиция, предприета именно в търсене на точно такава любовно гнезденце, тя беше открила недалеч от потока, сред група древни брези, триъгълната полянка, оградена с три обли камъка с размерите и сянката на слончета, която щеше да им служи за дом. Предвид калта, снега и стрелящите напосоки из гората пияни ловци хребетът на хълма не беше достъпен през всички годишни времена, но стига да не валеше, поне от май до началото

* „Театърът на Шабат“ от Филип Рот в превод на Венцислав Венков е предстоящо заглавие на изд. „Колибри“. Тук публикуваме откъс от първата глава.

Александър Байтошев, „Път към небето“

Д-р Кр. Кръстев

Иво Доля на Острова на Блаженните

... Неговото име, годето бе между нас, преди да отиде на Острова на блаженните, бе неизвестен. Такъв бе той, такъв бе остана до края на своите дни. И не друг, сам той ни каза, че е бил неизвестен. Но откак се посели на Острова и се назова *Иво*, пред нас се разтвори златните двери на неговата душа, и ний видяхме дълбините и ширините, и висотата на неговата душа... Но сякаш ослепена от блясъка на видяното, нашата критика не видя нищо от онова, що живееше и се движеше и въздишаше в тая чудна, тая единствена – не само в нашата литература – книга. Или не – един от добрите ратници на нашата литерат.[урна] нива, Бож.[ан] Ангелов ни разказа какво е видял там, че той бе видял само празната връя на живота, само тинята на онова, което Сл.[авејков] е искал да ни насочи и разкрие. Но то е вече грамаг.[ен] успех... [Недовършено]

Д-р Кр. Кръстев (откъс от непубликуван текст по повод 6 год. от кончината на Славејков – НА-БАН, Ф47К, оп.1, а.е. 111.)

на октомври двамата се усамотяха тук, за да подновят живота си. Преди доста години някакъв хеликоптер се появи изнебиделица и висна за кратко на трийсетина метра над главите им, докато те двамата бяха голи върху брезентовото платнище, но това си остана единствен случай, в който човешко присъствие ги беше обезпокоило в тайния им бивак, при все че „пещерата“ – както наричаха помежду си своето убежище – беше само на петнайсет минути пеш от единствения асфалтиран път между водопадата Мадамаска и долината.

Дренка беше смугла хърватка с италиански черти от далматинското крайбрежие; и тя, подобно на Шабат, дребна на ръст, но и пишно надарена жена с минимални излишни килограми и с тяло, което в най-закръглените си моменти напомняше на глинени фигурки от две хилядолетия преди Христа – дебелите куклички с едри щипи и яки бедра, намирани при разкопките от Европа чак до Мала Азия и боготворени под гузина различни имена като великата майка на боговете. Беше хубавичка по един неин си доста ефикасен и делови начин, ако се абстрахирахме от носа ѝ – изненадващо лишен от горната костна част нос, като на професионален боксьор, създаващ усещането за размазаност точно в средата на лицето ѝ и леко отклоняващ се от вертикала, който свързваше пълните устни с големите ѝ тъмни очи и олицетворяваше – според създаването се с течение на времето у Шабат усещане – всичко податливо и неподдаващо се на определение в привидно благосклонния ѝ характер. Човек беше склонен да заключи, че някога, в най-ранното ѝ детство, е била размазана с мощен удар, а тя всъщност беше плод на блази родители гимназиални учители, които следвали с религиозна страст баналните призови на Титовата комунистическа партия. И понеже си нямали друго дете, тези ужасно добродушни хорица я заливаха с обич.

Но именно Дренка бе нанесла най-тежкия удар върху семейството им. На двайсет и две годишна възраст помощник-счетоводителката в националната железница склочи брак с Матия Балич – амбициозен млад красавец, сервитьор, с когото се запознала, докато летувала в хотела на железничарския профсъюз на остров Брач в района на Сплит. Отишли на сватбено пътешествие до Триест и повече не се прибрали по домовете си. Избягали не само с мисълта да забогатят на Запад, а и заради това, че след скъсането на Тито със Съветския съюз през 1948 година дялото на Матия – местен партиен деятел, член на компартията от 1923-та и идеалист по отношение на великата матушка Россия – бил вкаран в затвора заради публични изказвания по въпроса. „И двамата ми родители – бе обяснила Дренка на Шабат – бяха заклетни комунисти и обожаваша своя *друг* Тито, който бдеше над нас с чудовищната си усмивка, така че още от ранно детство си наложих да обичам Тито най-силно сред всички югославски деца. Бяхме пионерчета с червени връзки и неехме песни в прослава на Тито, според една от които – *Družè Tito Ljubičice Bijela* – той бил бяла теменужка и всички млади хора го обичали. При Матия

Рисунка: Александър Байтошев

обаче нещата стояха различно. Като момченце обожавал своя дядо. Но някой го нарочил – как точно беше думата? – натопил. Че е противник на властта, та го пратили в някакъв кошмарен лагер. Какви ли не ужаси преживели: натопили ги като говеда на кораби. И ги откарали от материка до острова. Които оцелял – оцелял. Там, където ги завели, нямало нищо освен камъни. А тях ги принуждавали да работят с тези камъни, да ги трошат, макар да нямало никаква полза от това. Много семейства имали някой роднина на Голи Оток – Голия остров. Можело да те наклеветят по най-различни поводи – с цел карьерно израстване, от омраза, за каквото се сетили. Във въздуха постоянно витаела заплаха, че трябва да си праволинеен, а правата линия била да подкрепиш режима. На острова изобщо не ги хранили, дори вода не им осигурявали. Крайбрежен остров, малко северно от Сплит – от брега се виждал в далечината. Там дядо му се разболял от жълтеница и се споминал малко преди Матия да завърши гимназията. От цироза. Мъчил се в продължение на толкова години. Лагеристите можели да пращат картички до близките си, но в тях били дължни да твърдят, че са се превъзпитали. А майката все разправяла на Матия, че баща ѝ бил негодник и не слушал *другаря* Тито, та затова го вкарали в затвора. Матия тогава бил на девет. И тя много добре знаела какво му говори. Та да не го провокират в училище да каже нещо различно. Дядо му бил обещал да е добър и да обича *друга* Тито, така че след десет месеца го пуснали. Но се върнал оттам с хепатит. Майката на Матия вдигнала банкет по случай завръщането му. А той се прибрал четиресет кила. Горещо-голу деветдесет фунта. А на замиване бил едър колкото Мате. Съвсем го съсипали физически. Само защото бил наклеветен от някого. И точно затова Матия настоявал да избягаме, след като се оженим.“

– А теб какво те накара да избягаеш?

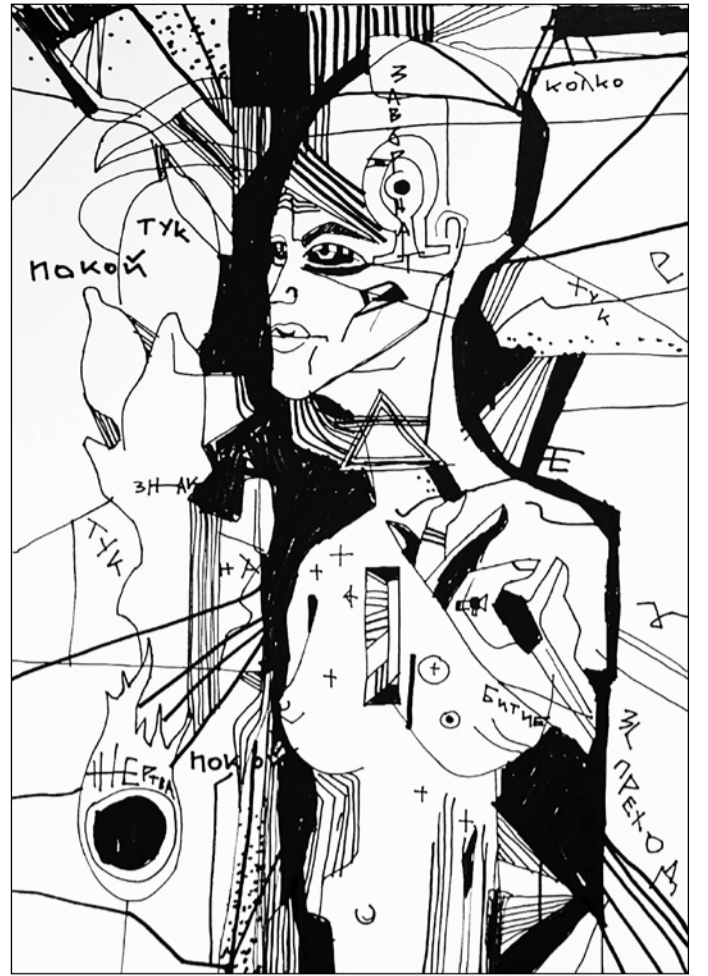
– Мен ли? Аз от политика не се интересувах. По това приличах на родителите си. В предшната Югославия, при краля и прочие, преди комунизма, обичаха краля. А след идването на комунизма заобичаха комунизма. На мен ми беше все едно, затова приех засмяното чудовище. Влечеше ме самата авантюра. В моите очи Америка беше нещо величествено, обаятелна и несравнима с нищо друго. Америка! Холивуд! Пари! Защо тръгнах ли? Защото бях момиче, готово да отиде там, където ще му е най-весело. Бягството на Дренка в тази империалистическа държава посрамило родителите ѝ, разбило им сърцата и те умрели скоро след измяната ѝ, и двамата от рак. Но при тази нейна лобов към парите и „веселието“ май само грижовността на двамата убедени комунисти възпряла младото ѝ напрацияло тяло с предизвикателната лудешка физиономия да не избърже нещо още по-своенравно откъдето преклонението ѝ пред капитализма. Според собствените ѝ признания кукловодът Шабат бил единственият, от когото бе искала заплащане за нощните ѝ услуги, и то само веднъж през всичките тринайсет години, след като ѝ беше представил под формата на подарък Криста – избягала от своите *au pair* работодатели немкиня, понастоящем продавачка в близкия гурме магазин, която била проучил и търпеливо вербувал за тяхно взаимно наслаждение. „В брой – заявила беше тогава Дренка, макар самата тя от няколко месеца, откакто Шабат се беше запознал случайно с пристигналата на автостоп в града им Криста, да очакваше тази авантюра с нетърпение, равняващо се на Шабатовото, и да бе съучаствала с готовност в заговора. – В чисто нови банкноти – бе добавила с палаво присвиване на очите, но и съвсем сериозно. – Шумолящи и непипани.“ А пък той без колебание влезе в предложената му на мига роля и попита: „Колко?“ „Десет“ – отвърна му тя нацупено. „Много искаш.“ „Значи няма да стане. Излизам от играта.“ „Корава жена си ти.“ „Да. Корава съм – отвърна му тя самодоволно. – Защото си знам цената.“ „Даваш ли си сметка колко труд хвърляш, за да го уредя. Тия работи от раз не стават. Криста може и да е своенравна, но никак не е лесно да я склониш. Ако някой заслужава да му бъде заплатен трудът, по-скоро ти на мен би трябвало да ми платиш.“ „Не желая да ме смяташ за ефтина курва. Искам да се отнасяш с мен като с истинска. Хиляда долара или никъде не отивам.“ „Това, което искаш, е невъзможно.“ „Няма смисъл да се лазарим.“ „Петстотин.“ „Седмстотин и петдесет.“ „Петстотин. Максималните ми възможности.“ „Добре, ама ако ми ги платиш в аванс. Искам да тръгна за натам с парите в чантичката ми и с мисълта, че отивам на работа. Да се почувствам като истинска курва.“ „Съмнявам се – подхвърли Шабат – парите сами по себе си да са достатъчни, за да ти създадат усещането, че си истинска курва.“ „За мен ще са.“ „Блазе ти.“ „Блазе ти на теб – отвърна предизвикателно Дренка. – Добре. Петстотин да са. Но в аванс. От предната вечер.“

Пазарлъкът им беше съпроводен с взаимно възбуждащо опипване върху платницето пред пещерата. Не че парите толкова вълнуваха Шабат. Но откакто артрът беше прекратил кукловодската му кариера по международните фестивали, а четирите девически колежа, в които водеше своя семинар по куклен театър, го обявиха за дегенерат и престанаха да го включват в учебните си програми, му се наложи да бъде издържан от жена си, така че нямаше как да измъкне безболезнено пет от двеста и двайсетте стодоларови банкноти, които Роузана получаваше ежегодно от местната гимназия, за да

ги предаде на жена, чийто семеен хотел докарваше годишно по 150 000 долара.

Той, естествено, можеше да ѝ каже да върви да си го науча, понеже – със или без пари – Дренка щеше да се включи с еднакъв плам в тройката, но собственото му съгласие да се превърне за една нощ в неин клиент му действаше по същия начин, както на нея ролята на негова проститутка. Освен всичко друго Шабат нямаше никакво право да не отстъпи: без него безнравствената ѝ разпуснатост едва ли би разцъфтяла тъй пълноценно. Системната ѝ ефективност в ролята на собственичка и управителка на семейния хотел – непоправеното удоволствие да вкарва в банката година след година всичките докарани ѝ оттам пари – сигурно отдавна щеше да е мумифицирала живота ѝ от кръста надолу, ако – благодарение на смачкания ѝ нос и закръглените ѝ крайници – за начало това се беше оказало съвсем достатъчно – Шабат не беше запозрял, че Дренка Балич е склонна да проявява прекомерен перфекционизъм не само на работното си място. И пак Шабат – най-търпеливият от всички инструктори – ѝ беше помогнал да се отчужди полека-лека от своето подредено ежедневие и да открие неприличното като добавка, която да компенсира липсите в ежедневната ѝ диета.

Неприлично? Трудно е да се каже. „Правѝ каквото ти харесва“ – беше ѝ казал Шабат, и тя го правеше; и не само го харесваше, ами възможността да му каже колко много ѝ е харесало му харесваше точно толкова, колкото и да го чува от нея. След прекаранияте в хотела тукенди със собствените им съпруги и деца съпрузите търсеха тайно по служебните си телефони Дренка, за да ѝ опишат колко много искат да се срещнат. Базеристът, дърводелецът, електротехникът, бояджията и всичките ангажирани по хотела общи работници пък се нагласяха неизменно да ядат обедите си близо до офиса, в който тя водеше счетоводството. Където и да отидеше, мъжете усещаха мъглявото ѝ приканващо ги излъчване. А след като Шабат отприщи у нея онази ненаситност – която не ѝ бе съвсем чужда и преди неговата поява, – на мъжете започна да им става съвсем ясно, че тази нисичка жена на средна възраст, макар и лишена от смайваща външност и обвиващата я усмихната учтивост, всъщност е движена от сходна на тяхната плътска ненаситност. Че в тази жена е скрит някой, който разсъждава като мъж. А мъжът, чието мислене наподобяваше нейното, беше Шабат. Ил, както тя обичаше да се изразява, била му по-дясната ръка. Е, даваше ли му съвестта в такъв случай да ѝ откаже петстотинте долара? Уговорката им не допускате отговор „не“. За да стане тя онова, което беше осъзнала, че иска да е (да е такава, каквато той държеше тя да е), отговорът на Шабат трябваше да е „да“. Какво от това, че с тия пари тя обзаведе с електрически машини домашната работилница на сина ѝ в мазето. Матю беше женен и работеше към щатската полиция в управлението в долината; Дренка го боготвореше, а откакто стана полицай, непрекъснато го мислеше. Той обаче не беше едър красавец с черна таралежова четина по главата и с дълбока трапчинка на брадичката като баща му, чието англицизирано име носеше, а очебийно приличаше на Дренка: с ръст метър и седемдесет три и тежащ шейсет и едно кила бил най-ниският от целия му випуск в полицайската академия, както и най-младият – с онова размазано петно наместо нос в средата на физиономията, наследено от нея. Подготвян от години да стане някой ден собственик на семейния хотел, той съсяпа баща си, когато в края на първи курс се отписа от школата за хотелски управители, за да стане мускулист полицай с прическа „канадска ливада“ под шапката с широка периферия, със значката и полагащата му се огромна власт. За новоизлюпеното полицайче, чиято първа мисия бе да се грижи за радара в автотрунтното отделение, юркането на автомобила преследвач по всички посоки на главните пътища представляваше най-великолепната работа на този свят. Срещаш какви ли не хора, всеки спрял от теб автомобил е различен от останалите: с различен водач, при различни обстоятелства и се движи с различна скорост... Дренка цитираше на Шабат всичко казано ѝ от Матю-младши за живота му на пътен полицай – от нея на постъпването му в академията преди седем години, когато преподавателите започнали да кръсят насреща му, а той се бил зарекъл: „Няма да се предам“, до деня на завършването ѝ, когато въпреки своя дребен ръст получил значка на отличник по физическа подготовка, а заедно с останалите оцелели след двайсет и четири седмичния курс бил похвален: „Нито един от вас не е Господ, но разликата между Него и вас е възможност най-минималната“. Дренка описваше на Шабат достойнствата на Матювия пистолет с пълнителя за петнайсет деветмилиметрови патрона, включително и как го носи в извънработно време, пъхнат в ботуша или отзад под колана, което я ужасяваше. Непрекъснато се боеше, че ще го убият, особено след като от автотрунта го прехвърлиха в управлението, където по веднъж на няколко седмици му се налагаше да дава нощно дежурство. На самия Матю обаче възможността да кръстова с колата му доставяше не по-малко удоволствие от дебненето зад радара. „Застъпиш ли на дежурство, сам си си началник. Качиш ли се в колата, си свободен да правиш каквото си искаш. Свобода, мамо. Пълна свобода. И ако нищо не се случи, само си бръмчиш насам-натам, додето не те изпатят някъде.“ Матю бе израснал в района, известен на щатската полиция като „Северния сектор“.

Александър Байтошев, „Пътят на светлината“

Познаваше го изцяло, с всичките му пътища, горите и градските търговски райони и изпитваше страховтно мъжествено удоволствие, когато минаваше през тях нощем да ги проверява с всичките им там банки и барове и в какво състояние си тръгват клиентите им. Гледаше от първия ред – както се хвалеше на майка си – най-страховното шоу на света: катастрофи, обири, семейни скандали, самоубийства. На много малко хора им се случва да видят самоубил се човек, но когато негова бивша съученичка се простреляла насред гората в слепощето – ей така, както седяла под дъба, – тъкмо Матю направил първоначалния оглед, и то още през първата година след полицайската академия, след което се обади на патоанатома и го изчакал на местопроизшествието. През въпросната първа година – разправял Матю на майка си – бил толкова напоен и с толкова усещане за неуязвимост, че се чувствал способен да лови летящи куршуми със зъби. Случвало му се например да се намеси в семеен скандал между двама пияни съпруги, които си кръщат, мразят се и си разменят юмруци, при което той – нейният син – влизал, говорел им и ги успокоявал и когато си тръгвал, вече всичко било окей и не му се налагало да закопчае нито един от двамата за нарушаване на обществения ред. Макар понякога, ако и двамата не мирясвали, да го правел – слагал белезници и на жената, и на мъжа, след което изчаквал свой колега, че да отведат ония двамата, преди да са се изпотрели. Друг път, когато някакъв младеж извадил в пицарията на 63-та улица пистолет и го размахал на излизане, не друг, а Матю установил коя е колата на този келеш и без да търси подкрепление, независимо че онзи имал пищов, му наредил по високоговорителя да излезе с вдигнати ръце, докато собственият му пистолет бил прицелен право в нарушителя... но всички тези истории, доказващи на майка му, че добър полицай, решен да изпълнява съвестно задълженията си така, както са го обучили, я плашеха до такава степен, че тя си купи скенер – малка кутийка с антена и кристален детектор, с чиято помощ подслушваше радиовръзката на полицайското управление с Матю – когато той се случеше да е нощна смяна, а нея я мъчеше безсъние, можеше да включи апарата и да го слуша цяла нощ. Той увавяше всяко повикване към Матю, така че на Дренка ѝ беше шо-годе ясно къде се намира синът ѝ в момента, накъде пътува и че е все още жив. Чуеше ли номера му, 415В, „бум!“ – моментално се ококорваше. Чуеше го обаче и Матювият баща, който за пореден път се въбесяваше от напомнянето, че всяко лято беше подготвял в кухнята сина им за наследник на бизнеса, който самият той – имигрант без пукнат грош, бе създал от нулата, а усъвършенствалият се вместо това в каратето и гжудото младеж точно сега – в три след полунощ, следеше като идиот как някакъв стар пикап грана подозрително бавно по Батъл Маунтън. Отношенията между баща и син се бяха влошили дотолкова, че Дренка нямаше с кого освен с Шабат да споделя не само опасенията си относно безопасността на Матю, но и гордостта, която пораждаше у нея ежеседмичният му рапорт за засечените автомобилни нарушения. „А такива,

Театърът на Шабат

от стр. 13

колкото щеш – обяснявал ѝ той. – Вечно превишена скорост, неспиране на знак „Стоп“, изгорели задни габарити – каквото се сетиш...“ Затова Шабат ни най-малко не се изненада от признанието ѝ, че с петстотинте долара, който ѝ бе платил за участието в тройката им с Кристиа, е купила за рождения ден на синчето си преносим настолен циркуляр „Макита“ с хубав комплект дискове дейдо. Общо взето, нещата се бяха развили по най-идеалния начин. Дренка налучка как да остане най-скъпата приятелка на своя съпруг. Благодарение на някогашия кукловод в „Неприличен манхатънски театър“ бившите уморяващи я едва ли не до смърт рутинни брачни задължения бяха станали доста по-поносими – готам, че вече се явяваха противотежест на безразсъдството ѝ. Та вместо да кипи от отвращение спрямо лишения от въображение свой съпруг, беше започнала да цени все повече предсказуемостта на Матия. Петстотин си беше направо *евтиния* за онова, което всеки от тях щеше да получи в смисъл на утеха и задоволство, така че макар да го болеше от загубата на шумящите чисто нови банкноти, Шабат прояви пред Дренка точно толкова невъзмутимост, колкото му демонстрира и тя, когато, отдавайки се с удоволствие на наложило се от филмите клеше, съгна банкнотите на двете и ги пъхна в сутиена си, дълбоко между двете гърди, на чиято мека закръгленост той не преставаше да се дива. Противно на обичайното мислене при вида на цялостно омекващата ѝ мускулатура, дори при сбръчкания в най-долната му точка декортаж и фината кръстосана на диагоналетата плът, в неговите очи всичко това я правеше още по-привлекателна и заславаше нежността му към нея. До седемдесет му оставаха само шест кратки години, та непрестанният му копнеж да я сграбчи за наедряващите кълки се дължеше не толкова на нанесените от онзи татуировчик времето комични гирлянди, а на собственото му усещане, че израмата им приближава неизбежно своя край. Напоследък, щом Шабат засмучеше Дренкините обилни гърди – а „обилни“ произхожда от изобилие, което пък означава *повече от плодородие*, тоест преливащи от плодovitост, подобно на легналата Юнона в картината на Тинторето, където Млечният път излиза от гърдата ѝ, – неомслабващото безумие, което влагаше, докарваше Дренка до екстаз и тя отмяташе назад глава, стенейки (както вероятно и Юнона е стенела навремето) „До гъното на пътката ми бъркаш“, а сам той усещаше как го пронизва с ненадмината острота копнеж към покойната му майчица. Нейното първенство си оставаше почти толкова абсолютно, колкото и през несравнимото първо десетилетие от съвместния им живот. Шабат едва ли не благозвонеше не само пред естественото ѝ усещане за приятно изживяна съдба, но и – имайки предвид, че физически животът на тази жена не се беше отличавал особено от конския – пред залежала в жизнената ѝ енергия душа, присъстваща точно толкова непогрешимо, колкото и посрещашото го след училище ухание на печачите се във фурната кексчета. За последно бе изживял тези отново пробуждащи се емоции на осем или девет години, когато тя беше осъзнала, че върховната наслада за нея се заключава в грижите за двамата ѝ синове. Точно така: върхната точка в нейния живот се явяваше отглеждането на Морти и Мики. Споменът на Шабат за нея, за нейния *смисъл*, биде подсилен допълнително от мисълта за усърдната ѝ подготовка всяка пролет за посрещането на Песах: колко старателно прибираше двата комплекта ежедневни чинии, след което домъкваше от гаража кашоните със стъклените сервиси за Песах, измиваше ги и ги подреждаше върху полиците, като за по-малко от генонощия – в интервала между сутрешното му тръгване с Морти на училище и следобедното им връщане оттам – успяваше и да изпразни килера от всякакъв *хамец* и да почисти и изжули кухнята според всички изисквания за празника без изключение. Но така и не успя да определи дали тя изпитваше вътрешна необходимост да изпълнява тези задължения, или самата необходимост я принуждаваше да постъпва така. Дребната женица с големия нос и къдравата черна коса подскачаше и се суетеше като пиле в къпина с леещото се трепетливо чуруликане и цвърчене на чинка, което ѝ идеше със същата онази естествена лекота, с която тя бършеше прах, гладеше, кърпеше, лъскаше или бродираше. Независимо дали съгваше, местеше, подреждаше, трупаше, групираше, отваряше, разделяше, или комбинираше нещо, ловките ѝ пръсти не мирясаха и непрестанното ѝ подсвиркване не престана през цялото му детство. Толкова доволна беше тя, отдала се на вършенето на всичко необходимо, за да са точни сметките на мъжа ѝ, да живее в мир съвместно с възрастната си свекърва, да посреща ежедневните нужди на двете ѝ момчета и да обезпечи дори през най-тежките дни на

Голямата депресия такъв семеен бюджет, че независимо от скромните приходи от търговията с масло и яйца да осигури щастливия им растеж и да гарантира например че всички наследени от Морти грехи – на практика цялото облекло на Мики – ще са безупречно изкъпени, току-що проветрени и идеално чисти. Съпругът ѝ пък гордо се хвалеше на своите клиенти, че жена му има очи и на тила си и два чифта ръце.

После Морти замина на фронта и всичко се промени. Дотогава бяха вършили всичко заедно. И никога не се бяха разделяли. Не бяха страдали от бедност, която да ги принуди, подобно на половината им живеещи съвсем близо до плажа съседни, да отдават дома си на летовници, а самите те да преживяват в смотаното апартаментче над гаража, макар според американските разбирания да си оставаха бедно семейство и нито един от тях да не беше предприемал далечни пътешествия. Но ето че след заминаването на Морти Мики спа за пръв път през живота си сам в стаята им. Веднъж отидоха на свиждане с Морти в школата в нюйоркския окръг Осуево. После го прехвърлиха да продължи подготовката си в Атлантик Сити и можеха да ходят с колата в неделя на свиждане. А щом го пратиха на юг – в авиационната школа в Северна Каролина – отидоха и чак готам с колата, макар баща му да се видя принуден да наеме временно един от съседите да извършва през това време доставки с камиона им. Морти имаше проблеми с кожата си, не беше кой знае какъв красавец, нито отличник – „добър“ и „среден“ по всичко освен по трудово обучение и по физическо – и момчетата не си падаха особено по него, но в същото време никога не се съмняваше, че е достатъчно силен и упорит, за да се справи с всички житейски трудности. Свиреше на кларинет в училищен танцов оркестър. Беше звезда в бягането и страхотен плувец. Помагаше на баща си в бизнеса. Помагаше и на майка си в къщната работа.

Беше много сръчен, но това явно си беше семейна черта: деликатното ламбиране на яйцата от баща му, възискателността, с която майка му оправяше къщата – сръчните пръсти на рога Шабат, които по някое време и Мики щеше да демонстрира пред света. Цялата им свобода се дължеше на ръцете им. Морти умееше да поправя водопроводи, електроуреди, всичко. „Дай го на Морти – винаги казваше майка му. – Морти ще ти го оправя.“ И без капка преувеличение го наричаше „най-добрия батко на света“. Но щом стана на осемнайсет

и завърши гимназията в Асбъри, Морти реши да не чака повиквателна и постъпи доброволно във военновъздушния корпус на сухопътните войски. Влезе осемнайсетгодишен, а на двайсет вече беше загинал. Свален над Филипините на 12 декември 1944 година.

Почти година мина, преди майката на Шабат да се вдигне от леглото. Нямахте сили. Никога повече не я описа като жена с очи и на тила. Ако се съдеше по победението ѝ, тя май и без онези отпреди беше останала, а доколкото можеше да си спомни останалият ѝ единствен син, докато пъшкаше и преглъщаше в старанието си сякаш да изцеди докрай Дренка, никога не я чу пак да си подсвирква онази нейна неизменна мелодийка. Скромната им крайморска къщица вече немееше при приближаването му по пясъчната пътека на връщане от училище, та трябваше да влезе, за да усети дали майка му изобщо си е въщи. Вече никакво печиво не го посрещаше след училище – ни меденки, ни хлебчета с фурми и орехи, ни тарталети. Щом времето се оправи, тя започна да се заседява на пейката на гърбената крайпалатна пътека, където преди това беше тичала заедно с момчетата по изгрев слънце да купува от рибарите камбала на половин цена спрямо магазинната. А след войната, когато всички се завърнаха, ходеше там, за да разговаря с Морти. В хода на десетилетията разговорите им се увеличиха, вместо да намалели, та когато стана на деветдесет и Шабат се видя принуден да я вкара в старчески дом на Лонг Бийч, тя вече разговаряше единствено с Морти. През последните две години от живота ѝ, когато на Шабат му се налагаше да шофира по четири часа и половина за всяко посещение, тя изобщо нямаше представа кой е той. Изобщо не разпознаваше живия си син. Но това всъщност беше започнало още през 1944-та.

Но ето че сега вече самият Шабат говореше именно на нея. А той ни най-малко не беше очаквал нещата да стигнат дотам. На баща си, който остана плътно до Мики, независимо че сам беше покрусен от смъртта на Морти и който винаги бе на негова страна дори когато не проумяваше как точно се развива животът на сина му, записал се за моряк след гимназията, после взел да прави куклени представления по улиците на Ню Йорк; на покойния си баща – прост, необразован човечец, който, за разлика от жена си, се беше родил на противоположния бряг и се беше добрал сам-самичък едва тринайсетгодишен до Америка, след което само за седем години припечелил достатъчно, че да докара там и своите родители заедно с двете си братчета – Шабат и дума не беше казал, откакто престаналият да тързува с масло и яйца човек се беше споминал в съня си преди четиринайсет години, на осемдесет и една годишна възраст. И нито веднъж не усети да витае наоколо сянката на бащиното му присъствие. Не само защото той открай време бе най-неприказливият член на семейството им, но и поради това, че и досега никога не беше успял да убеди Шабат, че умрелите са нещо повече от умрели. И че разговарянето с тях може и да е най-оправдаемата от всичките ирационални човешки дейности, но за него продължаваше да е неразбираемо. Шабат си оставаше реалист – безмилостен реалист, който към шейсет и четвъртата си година почти напълно се беше отказал от опитите си да контактува с живите, а камо ли да обсъжда проблемите си с умрелите.

Но ето че напоследък го вършеше ежедневно. Майка му му се явяваше всеки ден, той ѝ говореше, а и тя общуваше с него. *Колко* точно е присъствието ти, мамо? Само тук ли си, или си навсякъде? Ако можеш да те видя, щях ли да те позная? Образът ти постоянно се мени. Само онова, което знаеше приживе, ли ти остана, или сега знаеш всичко и поначало „знаенето“ вече не ти е проблем? Какво става с теб? Все още ли те мъчи ужасната мъка? Най-хубавата новина е, че пак си такава, каквато те помня – подсвиркваш си, защото сте се събрали с Морти. С теб ли е вече той? А татко? И щом сте пак заедно тримата, не е ли и Господ с вас? Или и безплътното съществуване, както всичко останало, е съвсем естествено, та и там, както и тук, Господ е съвсем ненужен? И в смъртта ли не си никак любопитна, каквато си беше и приживе? Нима да си умрял е нещо, което просто вършиш – подобно на домакинската работа?

Тайнствено, необяснимо, абсурдно, но същевременно и съвсем реално общуване: напълните да си го обясни ни най-малко не му помагаша да прогони майка си. Долавяше присъствието ѝ по същия начин, по който знаеше дали е на слънце, или на сянка. Усещането му беше прекалено естествено и никакви подигравки не можеха да му се противопоставят. Тя му се явяваше не само тогава, когато той изпадал в отчаяние, и не само посред нощите, когато копнееше да намери заместител на всичко онова, което изчезваше около него – майка му присъстваше и в гората, и докато бяха с Дренка в пещерата – виснала над пологолите им тела точно като хеликоптера. Ами ако онзи хеликоптер *наистина* е бил *тя*?! Значи покойната му майка беше с него, наблюдаваше го и го обкръжаваше отвсякъде. Изпратена да го прибере. Да го отведе към собствената му смърт.

Рисушка: Александър Байтошев

Превод от английски: ВЕНЦИСЛАВ ВЕНКОВ

Отново за Истанбул

Яница Радева

Влизането в историческия Истанбул ли е пристигането в Истанбул? Възможност за мен Истанбул започва още с приготвянето на багажа, със слагането на „Музей на невинността“ в пътната чанта, за да потърся по-късно музея по романа. И все пак това започване на Истанбул е подготовка за пътуването към Истанбул с всички подробности, свързани с това, които всеки пътувал нанякъде може да си представи. Към подготовката за Истанбул неизбежно е да включим и преминаването на границата. Но щом младият мъж зад гишето ми върна личната карта и ми пожела приятен ден на български, а магистралата се разгъна към Истанбул, той вече беше наполовина близо. Нужно беше наполовина търпение и две отбивки по пътя, последната от които може да бъде наречена посрещаческа, заради цъфналия нар наблизко. Не знам кога Истанбул си е присвоил плода от Хадес и го е превърнал в свой, но освен цъфналите дървета навсякъде щеше има предмети – купи, погноси, вази сувенири – с прекрасни нарове, заедно с традиционните лалета. Червените нариви цветове се поклащаха, а температурите напомняха за лято. Под знака на следобедното слънце минахме покрай крепостните стени на някогашния Константинопол, за да влезем в историческия град. И тук на първата спирка, където легендата за пагането на града на Константин се беше свързала с водите на аязмото на манастира „Св. Богородица Живопримен източник“, построен в този вид през 1833 г., ме посрещна ароматът, край който второто ми пътуване до Истанбул щеше да премине. Манастирът се нарича още Балъкль, но риби, които да засвидетелстват името и легендата за него, не успях да видя. Затова пък бели дребни и ароматни цветчета покриваха цялата стена на една от сградите в манастирския комплекс. Щях да ги срещна и подуша малко по-късно и край кулата Галата и няколко дни по-късно на улицата и те не бяха дружо, а жасмин. Тъй като влизането ни в манастира беше в 16.00, а работното му време беше до 16.30 ч., си останах само с аромата на жасмина и вкусването на водата от извора. И разбира се, със спомена за една икона, получена отдавна от една приятелка и купена точно отпък. Вместо вътрешността на храма запазах от това първо място вкуса от водата на Истанбул, макар че възможност водата от извора би трябвало да е за миене, тъй като е полезна за очите. Тя имаше мътен варовит цвят, който по-късно се утаи на дъното и водата се избистри, а соленият ѝ вкус на магнезий (кой знае) след време изчезна. Някогашните турци са държали на качеството на водата, тя е замествала разнообразието от напитки, с което разполагаме днес. Всеки вкус вода имал своето предназначение. Едни вкусови са били подходящи за млади, други за възрастни мъже, трети за женската плодovitост, четвърти за отпуснати натури. Жерар дьо Нервал пише при своето посещение тук през 1843 г., че водата е проблем за Истанбул. Резервоарите, останали от византийските императори, ѝ придавали неприятен вкус, затова пък като данък се внасяла от различни места. Най-добра и най-скъпа, като предпочитана от султана, била нилската вода, която се продавала бутилирана и с различна цена според годините – нещо като реколтата вино. За дунавската вода Нервал пише, че се харесвала на мъжете с енергичен темперамент. Водата, която опитах на следващия ден от Влахернския извор, беше много по-добра, нямаше солен вкус и беше още по-бистра. Тя тече в средната част на църквата „Света Богородица Влахернска“, нещо, което никога не съм си представяла, че е възможно. Водата на Истанбул има и други мизирски, тежки и рибни, с които някой, ако не е свикнал, се опитва да избегне, както аз възможно най-скоро напуснах Египетския пазар и тръгнах покрай рибарите по моста към Галата. Най-много ме впечатлиха майка и малката ѝ дъщеричка, която едва ли имаше три години, но се въртеше около техния пластмасов контейнер с дребни риби. В търсене на най-добър път към кулата Галата се заизкачвах по много тесни калдъръмени улици, които предлагаха сувенири, а по-горе, улчката, пресичайки се с друга, на която ме предаде, ми показа изумително множество от млади хора, които вървяха или влизаха в магазините за дрехи или в други – за сладкиши. Вероятно преобладаващото множество беше от туристи, почти нямаше забудени жени, като изключим няколко забрадени цветнокожи, чийто фигури и първична красота дългата дреха не само че не можеше да скрие, а дори разкриваше. Пред кулата, която изникна изведнъж, точно когато я бях загубила от поглед заради сградите около нея, младежите бяха най-много, но нищо в сравнение с онези, които щях да видя два дни по-късно на същия този мост, който бях преминала преди малко. На кулата Галата нищо кой знае какво не се случува, не се наредих на опашката, за да чакам ред за влизане. Засега ми беше достатъчно, че съм я намерила, че мога, стига да имам време, да се върна отново и да вдъхам от цъфналия жасмин наблизко. Следващите дни не успях да се върна в района на Галата. Може би някога ще го направя и ще продължа, както ме съветваше онлайн картата, нагоре по булеварда или ще хвана трамвай до спирка „Галапорт“, както пише в листа с бележки за пътуването от друга моя приятелка, която беше издирала за мен спирките до музеите „Пера“ и Музея на невинността, за да задоволя литературните си любопитства от Истанбул, каквито рядко пътуващите

Яница Радева. Личен Архив

до там туристически фирми предлагат. Възможно е някой ден да предприема нарочно литературно пътуване до Истанбул. А в онзи момент, след като слязох от хълма с кулата „Галата“ до крайбрежната алея за разходки, колоездене и примамващи заведения, се върнах по моста, поседях на една скамейка и наблюдавах един балон в морската вода. Ненадейно се появиха и вълни и изскочиха на кея. Някакъв младеж, който си ровеше в телефона наблизко, предпочете да се отдалечи на безопасно място. Аз изпробвах как се седе под слънцето на Истанбул на скамейка без навес. А след това поех и към другата част на Истанбул, която познавам, и към която се завръщам – акведукта на Валент, сградата на общината, а по-нататък само 20-ина минути пеш от хотела и целия комплекс покрай някогашната църква, сега джамия – „Света София“.

Имаше едно място, което исках да посетя отново – мястото от последната ми разходка до Истанбул, и някак да я повтора. Тогава беше сутрин, влязох в комплекса от павирани улчички, засторени с нови и извънредно стари сгради, които ни отведоха в най-горната точка на тази част от квартала – там имаше джамия – не знам коя точно. Дворове като лабиринт ни изведоха на площадка с красива гледка към Златния рог. Тогава, вървейки нататък, купих сок от нар, сега опитах да повтора същото, но не намерих предишното място – бозаджииницата, в която продаваха и прясно изцедени сокове, затова, виждайки някаква жена да подава пресни сокове, реших да си купя. Жената посочи цената, записана на стъклото на витрината на магазинчето – 300 лири. Стори ми се извънредно висока – цената, жената беше слаба и не по-висока от мен. Изглежда, да повториш нещо, струва скъпо, особено ако инфлацията също има думата. Вкусът не беше същият, макар че начинът, по който изстиска сока беше както преди – от ръчна преса. Тогава беше прохладна пролетна сутрин, сега слънцето тъкмо залязваше. Тогава пред очите ми се виждаше сякаш целият град, макар че беше едва ли и четвърт от него, сега сумракът щеше да скрие онова, което помнех и щеше да го покаже по начин, който не знаех. Хората, с които бях сега, бяха други, те не носеха моето желание да сравнят спомена и да насложат върху него сегашния момент. Тогава терасата, от която се виждаше градът, беше почти празна заради ранния час, сега беше пълна. Тази вечер поставих началото на Курбан байрама. Някои жени седяха в тревата, бяха постлали чаршафи и бяха обособили малки семейни пикници. На групички се разхождаха млади семейства с деца на ръце или в колички, имаше и групички младежи. Седящите в тревата бяха със забрадки, повечето от разхождащите се – напротив. Вероятно роднините на седящите жени се готвеха да влязат в джамията. Все повече се смрачаваше, а външното осветление на минаретата, терасите и куполите стабаше все по-открито. Тогава се чу призивът, който повика мюсюлманите за молитва. Нашата малка група прие това като знак да приключи разходката и да потърси изход. Поведох ги не оттам откъдето бяхме дошли, а през двора на джамията, покрай събуващите си и влизащите вече вътре. Исках да им покажа още нещо, без да знам какво. Може би младото семейство, облечено с дънки, което стоеше на входа, детенцето им на не повече от годинка. Беше в ръцете на майка си, оглеждаше наоколо с любопитство, може би за пръв път виждаше двора на джамията или пък са го водили друг път и сега спокойно сравняваше. Бащата побутваше червена количка. Значи детенцето е момиченце, си помислих по-късно, докато разглеждах снимката, която им бях направила, без да разберам. Те двамата в гръб – тъмнокоси, той – олешиивяващ, тя – с коси, вързани на опашка. От снимката забелязах погледа на детето – съсредоточен някъде извън кадъра. Заг семейството се виждаше голямата отворена врата към вътрешността на джамията – силно осветена, каквато щях да видя след няколко дни и в Синята джамия. Над вратата златист надпис, който никога няма да бъде разчетен от изкуствен интелект, пред вратата – препоръка към влизащите да си подреджат обувките. Отвън, докато

се спускахме по улицата, за да минем, откъдето бяхме дошли, видяхме бързащи хора. Помислих си, както ние за Великденската служба.

Нямаше, както вече казах, да видя литературните места на Истанбул и този път, но можех да потърся четящите му хора. В Истанбул е трудно да четеш, движейки се, или в трамвай, където трябва добре да следиш някой да не ти откъдне мястото. Така си мисля, понеже не видях четящи хора на тези места. Да четеш, изглежда, е най-добре рано сутрин на масата на някое кафене или на скамейка в залива. Единственият четящ човек, когото срещнах, беше млада жена в квартала „Фенер“. Снимах я, за да я запазя в архива се от книжен Истанбул. Книгата беше популярна психология за взаимоотношенията между жените и мъжете. Дотолкова успях с приближаването до Музея на невинността.

Но щом съм стигнала до „Фенер“, съвсем близо е и едно от най-българските места тук, в което в някакъв смисъл отново се завръщам – църквата „Свети Стефан“. Но за разлика от преди, сега открих, че прохладният ѝ приземен етаж се използва за музей. Освен запазени предмети от първите години от построяването на църквата, на стаята беше погредена изложба от неделни училища от Солун, Александруполис, Прага, Рим, Будапеща и Истанбул. Изложбата се наричаше „Заедно по пътя на Кирил и Методи“.

Имаше нещо трогателно в това деца, които живееха в среда, в която не звучи българска реч, да изрисуват избрана буква от глаголицата. Фамилията на момичето от Истанбул беше турска, очевидно дете от смесен брак. Опитах да си представя това дете, родено в забързания ритъм на Истанбул, който не ми беше съвсем по мярка особено около пет следобед, когато хората се превърнаха пред очите ми в море и не на шега ме ползиха мравки. Това дете със сигурност обуваше бели маратонки, тук всички носеха бели като тебешир спортни обувки, пътуваше с корабче от Европейската до Азиатската част на града или обратно. Вероятно е присъствало и на откриването на изложбата и е преминало с леснота от единия ритъм на града към другия. Защото църквата „Свети Стефан“ изглежда като брошка, която някой е забравил да вкара в динамиката на града. Вероятно това дете, също като мен, е преминало и трамвайната линия, за да слезе и после да се качи на едно от транспортните корабчета, които са на разположение там. А аз, опознавайки мястото, но не пристъпвайки към корабчето, където въображаемата художничка на глаголическа буква познава добре, снимах една уединена двойка на средна възраст, защото си помислих, че в Истанбул възможността за такова уединение е доста проблематична.

Наоколо имаше трима рибари с дете в розова рокличка и ношувал под небето възрастен мъж. По-късно като разглеждах снимката, си помислих за милионите хора, които живеят зад осветените от ранното истанбулско слънце прозорци, за тяхното събуждане и навици и за това, което биха могли да правят в този неделен ден, който за тях беше все още курбанбайрамски. А вече бях видяла балоните, закуските, децата, които изтъваха парка около акведукта на Валент. Онова, което все още не бях успяла, и което предстоеше, за да завърша свето пътуване из Истанбул с осезание на вкусове, да се наредя на опашка близо до църквата „Хора“, която сега се нарича джамия Карие, забележителен пример за съжителство на християнски мозайки и мюсюлмански храм. След като изчакам изкупуването на всички банички, кифли и хлебчета от малката закусалня наблизко, щях да поръчам казан дьоби. Десерт, който много исках да опитам в Истанбул, но на което не се надявах особено. С финес и виртуозност на магъ възрастният мъж от закусалнята извади единствения крем казан дьоби от хладилника и вместо литературно пътешествие ми предложи за разядяла кулинарно.

Данаи Сиозиу (Карлсруе 1987) е гръцка поетеса и преводачка. Завършила английска и гръцка филология, история на Европа и мениджмънт на културата. Авторка е на три книги с поезия: „Полезни детски игри“ (2016), „Възможни пейзажи“ (2021) и „Писма“ (2024). Удостоена е с наградата „Янис Варверис“ на Съюза на гръцките писатели и с Държавната награда за дебютиращ писател. Поезията ѝ е широко представяна в страната и извън нея.

Нурхан

Едно момиче се плъзга изцяло със скейтборда от единия край на рампата до другия сякаш се търкулва в светлина и се смее наричат я принцеса ала тя се казва Нурхан
знае най-добрите трикове с гръската присвива колене докосва леко цимента с пръсти и всички я гледат косата ѝ е къдрава
забранила им е да я докосват понеже белите деца на площада все искат да я гаяят на нея обаче това не ѝ харесва
тя обича да бъде милвана от най-добрата си приятелка, от лимонвия сладолед,
от ръцете на майка си, докато я сплита на плитки, от следобедната светлина, училището, скейтборда един ден, сигурна е, ще бъде свободна
един ден ще излети от рѣба на рампата до вулканите в Чили до бреговете на Африка до ледниците до колонии от пингвини до цѣфналите лалета в Холандия
ще полети над горите в Русия ще лети към слънцето и никога полицията няма да ѝ иска документите и никой никога не ще докосва косата ѝ освен онези които обича и мелтемът
никога повече няма да е капка сред капките при все това чужда един ден няма да се страхува че ще изгуби равновесие че ще падне
един ден ще поеме дълбоко дълбоко дъх един ден тя ще излети от рѣба на рампата чак до луната.

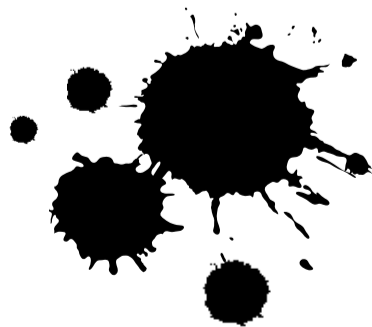
Пейзаж

Казвам името му и се образува хребет село изплува от мъглата и се връща в историята. Той целува булката в деня на сватбата си и гражданската война спира. Обицете се множат като облаци няма открит хоризонт само планини и земя един хвърлей по-нататък в малкия градец се виждат киното пристанището с корабите и пристанището със самолетите.

Отче, казвам, както казвам Минотавре Минотавре, казвам, както казвам нация

Повтарям името му и градът гори.

Една кървава диря само остава.

Стихотворение за Антигона

Знаем от историята че Антигона и Даная били принцеси.

Бащите им първо си изболи очите после малко или много продали девойките накрая го ударили на бяг.

Майките им направили каквото могат и малко или много се подчинили на съдбата си.

Небесната им участ също била трагична.

Боговете първо ги използвали а после ги изоставили.

Знаем, че Антигона се самоубива като майка си, докато Даная оцелява с цената на горчицина.

Не знаем каква съдба са им отредили в подземния свят, какви са били мислите им в сетния миг.

Деспина Кайтагзи-Хулюми

Деспина Кайтагзи-Хулюми е родена и живее в Серес. Завършила е Училището по приложна психология към Университета в Упсала, Швеция. В годините работи като психолог-психотерапевт в различни звена за социално образование, рехабилитация и психично здраве в Швеция и Гърция. Деспина Кайтагзи-Хулюми е авторка на пет книги с поезия и сборник с разкази, както и одобрен преводач от Шведския съвет за култура. Превела е три антологии с шведска поезия. Нейни стихотворения и разкази са преведени на английски, шведски, немски, италиански и грузи езици.

Из „Казвам се Ева“ (2023)

Казвам се Ева

Казвам се Ева и съм наполовина – все пак съм част от реброто му – нарекоха ме зловреден елемент изядох главата на змията Уроборос тя изяде опашката си Адам ябълката след това светът се осъзна
измислени бяха значими понятия миазма хюбрис предателство изгнание помазахме съдия приучихме го да мами с кантара
определихме като виновно съкровено желание аз бях назначена да го олицетворявам лявата ми гърда потръпващата задница оная трапчинка на тила ми напомняха за него
разбира се изгубихме невинните отливки но спечелихме в търсенето че как инак би се изтърпяла подобна скука подобно съвършенство

най-важното все пак се случва нощем когато мигът се превръща във вековно дърво и аз му се кланям отдадена излизам от себе си превръщам се в крило на Икар топя се в гърдите на мъжа

само като помисля че всички се пръкнаха от моята утроба – и първородните и Авел и Каин и боговете и демоните

Александър Байтошев, „Преходност“

Какво щеше да се случи ако Антигона разполагаше с меч и кон за да избяга ако Даная бе успяла да сграбчи с все сила главата на Медуза и я бе разбила та да не видят очите ѝ повече Аргос ако ще и нарисуван.

По всяка вероятност след понасянето на толкова много беди може би накрая те решили да отхвърлят боговете може би поставили Медуза най-отпред и за известно време напредвали без хоризонт.

Модалности

Има една градина, но тя не се разпростира има едно стълбище, но няма никаква промяна във височината има вентилатор на тавана но няма постоянна температура има нощно време, сутрешно време перфектното функциониране на фотоклетката ключалката на вратата, алармата и моя собствен преход от огън към лед.

Превръщам се в синдром на Персефона¹

Ha Jila Mossaed

не това не бе отвлечане а бягство то се знае с благословията на майка ми зората се разпуква в утробите на нощта

когато слънцето се смалява пътищата се затварят в началото сланата изгаря устните когато млади хора падат като зрели плодове и площадите се давят в кръв когато брегът не рисува хоризонти а морето бълва трупове аз бивам спасена като невеста на отвъдния живот и чезна през фунии от чуждост – превръщам се в синдром на Персефона

Аз щерката на Анахит

прокудена от лолката търся в пещерата изгубените знаци гравирам дири в скалите размотавам кълбото на Ариадна

разговарям с гората събирам светлина с думите убивам стихотворението в бялата си фуста връзвам на кордела крайчетата ѝ със сълзи танцувам върху главата на Näcken² и се завръщам в пролетен воал в нацѣфтелия бадем върху бузата на момиче

разпалване

потъвам на гъното в края на края торсът ми е водолазен скафандр корените – лъчи светлина излъчват междузвезден прах пътувам из космоса бионичен рефрен от древни разломи нося електрифицирани листа цветовете ми – серни изпарения смесвам се с неона в слаб отблясък изгубвам се в необята падаща звезда в хаоса блещукам ритмично в пукнатината – небесно тяло в черна дупка горящ камък

разпалване

Превод от гръцки: ЕКАТЕРИНА ГРИГОРОВА

¹ Dunkas, N.D. & Nickelly, G.: The Persephone syndrome: a study of conflict in the adaptive process of married Greek female immigrants in the United States. Social Psychiatry, 7, 1972. (Б.а.)

² Näckens polska: произведението на шведския скулптор Bror Hjorth е великолепен химн на любовта, народната музика, художественото творчество. (Б.а.)